

L'execució de les penes de compliment en la comunitat

Núria Torres Rosell
Carolina Villacampa Estiarte

PID_00189764

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
Objectius	7
1. Sancions alternatives a la presó	9
1.1. La pena de treballs en benefici de la comunitat	9
1.1.1. Característiques del treball en benefici de la comunitat	11
1.1.2. La determinació del treball	12
1.1.3. Control de l'execució i conseqüències de l'incompliment	14
1.1.4. La participació del penat en programes formatius o de reeducació	18
1.1.5. La protecció dels penats en matèria de seguretat social	19
1.2. La pena de localització permanent	20
1.2.1. Règim ordinari de compliment de la pena de localització permanent	22
1.2.2. Règim excepcional de compliment de la localització permanent	24
2. Formes substitutives de la presó	27
2.1. Suspensió de l'execució de les penes privatives de llibertat	27
2.1.1. Els diferents règims de suspensió regulació legal	28
2.1.2. L'execució de les suspensions amb imposició de regles de conducta	31
2.2. Substitució de la pena de presó	33
2.2.1. La substitució de penes de presó	33
2.2.2. La substitució de la pena privativa de llibertat per expulsió del territori	37
Resum	40
Exercicis d'autoavaluació	41
Solucionari	43
Glossari	44
Bibliografia	45

Introducció

En aquest mòdul s'analitzaran els aspectes relacionats amb l'execució d'un conjunt de sancions penals que han estat designades tradicionalment com a *alternatives a la presó* o *substitutius penals* i més contemporàniament com a *sancions i mesures aplicables a la comunitat*. Es tracta d'una categoria definida negativament, identificada amb qualsevol mecanisme que eviti l'ingrés a la presó.

En abstracte es podrien considerar integrades en aquest concepte institucions molt diferents, unides pel comú denominador d'evitar ingressos a la presó, tan diverses que fins i tot processos com la desincriminació de conductes delictives –emprats com a procés descongestionador del sistema de justícia penal– o l'indult es podrien entendre integrades en la denominació referida.

Aquesta amplitud en la caracterització d'aquests conceptes es deu probablement al fet que la recerca d'alternatives a la presó, que paradoxalment en els seus orígens va ser concebuda com l'alternativa il·lustrada a la pena de mort o les penes corporals, el reconeixement en definitiva del fracàs d'aquesta institució, no és més que un reflex de la crisi mateixa del dret penal. Per aquest motiu, no solament cal incloure entre les alternatives aquelles que busquen la penalització diversa a la inclusió en una institució total com la presó, sinó també aquelles altres a través de les quals instrumentar directament una reducció progressiva del dret penal que el faci retornar als límits marcats pel dret penal mínim.

Les referència a les alternatives a la presó es refereixen a un conjunt dispar de mesures que tenen en comuna dos trets: la seva finalitat i el seu àmbit d'aplicació.

a) En relació amb la finalitat, aquests mecanismes es dirigeixen a evitar o reduir l'aplicació de la pena de presó.

b) En relació amb el seu àmbit d'aplicació, acostuma a estar circumscrit a les penes curtes de presó.

Dins de les mesures penals alternatives, es diferencien les categories següents:

- Les alternatives politicocriminals a la presó, entre les quals s'integren aquelles que corresponen a una política criminal alternativa fins al punt d'incloure la desformalització i la despenalització. Es tracta de mecanismes que, juntament amb estratègies socials, econòmiques i educacionals, tendrien a contreure el camp d'aplicació del dret penal.

Consulta recomanada

Sobre aquest concepte consulteu Mulas Sanz, Zaffaroni i Batarrita Asua.

- Les sancions alternatives a la presó, que suposen el disseny de conseqüències jurídiques per al delictes diferents de la presó, és a dir, la previsió legal fonamentalment de penes no privatives de llibertat.
- Les conseqüències juridicopenals substitutives de la presó o formes substitutives de la presó, que es pot considerar que formen part de les sancions alternatives, fins i tot reduint el seu àmbit d'aplicació als casos en què de l'aplicació habitual de la llei s'hauria de derivar la pena de presó, que s'evita amb l'aplicació d'una d'aquestes alternatives.

En les pàgines següents només s'analitzaran algunes de les sancions alternatives a la presó més rellevants, així com les conseqüències juridicopenals substitutives de la presó previstes en el Codi penal.

Objectius

En aquest mòdul s'ofereixen els elements mínims per a assolir els objectius següents:

- 1.** Diferenciar les alternatives politicriminals a la presó, les sancions alternatives a la presó i les conseqüències juridicopenals substitutives de la presó.
- 2.** Conèixer els elements configuradors essencials i el règim d'execució de la pena de treballs en benefici de la comunitat.
- 3.** Conèixer els elements configuradors essencials i el règim d'execució de la pena de localització permanent.
- 4.** Distingir els supòsits de suspensió de l'execució de les penes privatives de llibertat i els supòsits de substitució de la pena de presó.
- 5.** Enumerar els requisits i elements configuradors de la suspensió de l'execució de les penes privatives de llibertat.
- 6.** Conèixer pautes normativament establertes per a l'execució de suspensions.
- 7.** Enumerar els requisits i elements configuradors de la substitució de les penes de presó.
- 8.** Conèixer les pautes normativament establertes per a l'execució de les substitucions de la pena de presó.
- 9.** Singularitzar el règim especial de substitució de penes privatives de llibertat o expulsions del territori nacional.

1. Sancions alternatives a la presó

Seguidament s'analitzarà l'aplicabilitat de dos tipus de sancions que, tot i tenir naturalesa jurídica diferent, semblen configurar-se com algunes de les més fermes apostes en el nostre sistema penal actual de sancions per erigir-se en les fonamentals alternatives a les penes curtes privatives de llibertat. Ens referim, d'una banda, a la pena de treballs en benefici de la comunitat i, de l'altra, a la pena de localització permanent.

Entre les moltes sancions que poden fer de sancions alternatives a la presó, hi ha les penes pecuniàries o les penes privatives de drets, les quals constitueixen sancions que, malgrat haver-se introduït tímidament en el sistema penal espanyol contemporani, han anat guanyant terreny gradualment.

1.1. La pena de treballs en benefici de la comunitat

La pena de treballs en benefici de la comunitat va ser introduïda en el catàleg de sancions penals amb l'aprovació del Codi penal de 1995. Si bé en aquell moment es va assignar a aquesta sanció un àmbit d'aplicació poc rellevant, les diverses reformes legals que des de llavors s'han dut a terme¹ han contribuït a perfilar-ne el contingut, a matisar les finalitats que se li encomanen i a ampliar-ne l'àmbit d'aplicació.

⁽¹⁾ En particular, la LO 15/2003, de 25 de novembre, la LO 1/2004, de 28 de desembre, la LO 15/2007, de 30 de novembre, i la LO 5/2010, de 22 de juny.

Un cop configurada com a pena privativa de drets –atesa la seva previsió en l'article 39 CP– la pena de treballs en benefici de la comunitat està regulada en l'article 49 CP, que la defineix com la pena que obliga el penat:

"[...] a prestar la seva cooperació no retribuïda en determinades activitats d'utilitat pública, que poden consistir, en relació amb delictes d'una naturalesa similar a la comesa pel penat, en tasques de reparació dels danys causats o de suport o assistència a les víctimes, així com en la participació del penat en tallers o programes formatius o de reeducació, laborals, culturals, d'educació vial, sexual i uns altres de similars."

Una de les novetats en la regulació de la pena de treballs en benefici de la comunitat després de l'aprovació de la LO 5/2010 és la relativa a la possibilitat que les activitats imposades al penat consisteixin en la participació en tallers o programes formatius o de reeducació –en lloc de la prestació d'activitats d'utilitat pública. No obstant això, en aquesta primera part de l'exposició centrarem la nostra atenció en els supòsits en els quals s'imposa al penat l'obligació de prestar una activitat o un servei no retribuït, i reservarem l'últim epígraf d'aquest apartat als supòsits més nous que impliquen la participació del penat en un taller o programa.

Amb caràcter previ cal assenyalar que l'aplicació de la pena de treballs en benefici de la comunitat es preveu en la nostra legislació penal en tres àmbits diferents. En primer lloc, com a pena originària per a determinades infraccions de gravetat mitjana o baixa. Aquesta modalitat d'aplicació va ser introduïda per la reforma de 2003, i en l'actualitat els treballs es preveuen com a pena originària, de caràcter alternatiu, en una pluralitat d'infraccions penals, entre les quals destaquen per la seva rellevància quantitativa en la praxi judicial determinats delictes vinculats a la violència de gènere així com contra la seguretat vial. D'altra banda, la pena de treballs es pot aplicar també en el marc de la responsabilitat personal subsidiària derivada de l'impagament de la multa originàriament imposada. En aquests casos, l'aplicació de la pena de treballs evita l'ingrés del penat en el centre penitenciari operant a raó d'una jornada de treball per cada dues quotes de multa no satisfetes². Finalment, la pena de treballs pot ser aplicada com a pena substitutiva de penes de presó inferiors a dos anys. Com veurem més endavant, l'operació de substitució de la pena de presó per treballs presenta algunes particularitats quan afecta una pena de presó superior a un any, així com quan el delicte comès està relacionat amb la violència de gènere.

⁽²⁾Article 53 CP.

A diferència de la majoria de sancions previstes en el Codi penal en les quals el penat és obligat a tolerar o assumir la restricció penalment imposada sobre certs drets, l'execució dels treballs en benefici de la comunitat exigeix un comportament actiu del penat. És per això que la pena de treballs presenta alguns caràcters genuïns, entre els quals destaca, fonamentalment, l'exigència de disposar del consentiment del penat per a aplicar-la³.

⁽³⁾Article 49 CP.

Un cop superada la concepció inicial que atribuïa la necessitat de requerir el consentiment del penat a la voluntat de delimitar aquesta pena dels treballs forçats⁴, actualment hi ha un ampli acord a considerar que el consentiment constitueix el millor instrument per a aconseguir la implicació i el compromís del penat en el compliment de la pena.

⁽⁴⁾Prohibits en la Constitució espanyola, així com en diversos textos internacionals com la Declaració universal dels drets humans i els convenis adoptats per la Conferència General de l'Organització Internacional del Treball el 1930 i 1957.

La regulació de l'execució de la pena de treballs està continguda tant en el Codi penal, en el qual s'estableixen qüestions tan rellevants com la durada màxima de la pena, l'àmbit d'aplicació o les circumstàncies i conseqüències del seu incompliment, com en el RD 840/2011.

Nota

Amb anterioritat a l'aprovació del RD 840/2011, l'execució de la pena de treballs en benefici de la comunitat es regulava en el RD 515/2005, que va derogar l'inicial RD 690/1996, de 26 d'abril. El Reglament de 2005 havia estat sotmès a reforma parcial mitjançant el RD 1849/2009, de 4 de desembre.

La Direcció General de Coordinació Territorial i Medi Obert, que depèn de la Secretaria General d'Institucions Penitenciàries, ha aprovat la Instrucció 9/2011 sobre procediment de gestió administrativa de la pena de treballs en benefici de la comunitat, el qual conté el manual d'execució de la pena. Ens referirem en l'exposició al règim d'execució que deriva d'aquest compendi normatiu. Per a això abordarem qüestions com la determinació del treball que

correspon desenvolupar al penat, les condicions de compliment de la pena, les circumstàncies i conseqüències de l'incompliment, i finalment el règim de protecció dels penats en matèria de seguretat social.

1.1.1. Característiques del treball en benefici de la comunitat

El treball en benefici de la comunitat es caracteritza, en primer lloc, per la seva gratuïtat, la qual cosa implica negar al penat una contraprestació pel treball realitzat⁵ així com l'obligació de l'Administració de vetllar perquè la prestació no s'orienti a la consecució d'uns ingressos econòmics.

⁽⁵⁾Article 49 CP.

En segon lloc, l'activitat té una durada limitada legalment. En termes generals, la durada mínima és d'un dia de treball, segons el que es preveu en els art. 40 i 33.4 CP. Pel que fa a la durada màxima, el Codi penal estableix tres límits. Així, la durada màxima per jornada es fixa en vuit hores diàries⁶, sense perjudici d'establir jornades de treball de durada inferior quan, atenent el principi de flexibilitat, el compliment s'hagi de compatibilitzar amb el desenvolupament normal de les activitats laborals o formatives del penat.

⁽⁶⁾Article 49 CP.

Principi de flexibilitat

El principi de flexibilitat (article 6.2 RD 840/2011) possibilita el compliment fraccionat de la jornada en dos dies naturals o més.

D'altra banda, l'article 33 CP, modificat per la LO 15/2003, classifica la pena de treballs entre les penes menys greus o entre les penes lleus en atenció al nombre de dies de treball imposats. Així, són **pena lleu** els treballs en benefici de la comunitat que s'imposen per un mínim d'un dia i fins a trenta dies, i es consideren, per contra, **pena menys greu**, els treballs que fluctuen entre els 31 i els 180 dies. S'exclou d'aquesta manera l'aplicació de la pena de treballs com a pena greu, i en conseqüència, per a delictes greus. Finalment, l'article 40 CP estableix que la pena de treballs tindrà una durada d'un dia a un any.

Una tercera característica rellevant de l'activitat que s'assigna al penat és que aquesta ha de ser d'utilitat pública.

Per a l'acreditació de les prestacions socialment beneficioses s'assenyalen els criteris següents:

- a) Que es tracti de treballs que no persegueixin finalitats lucratives.
- b) Que els treballs evitin entrar en competència amb activitats professionals i creïn un mercat de treball substitutiu.
- c) Que les prestacions estiguin orientades al benefici comú encara que les activitats es realitzin en l'àmbit intern de l'entitat.
- d) Que els treballs es desenvolupin en el marc d'una organització.

e) Que les activitats suposin un benefici per a la col·lectivitat i que, en la mesura del que es pugui, no es redueixi a un nucli determinat de persones –criteri que en tot cas ha de ser matisat, com veurem, després de la reforma operada per la LO 15/2003, que preveu la possibilitat d'orientar la prestació a finalitats de reparació del dany.

En el marc de les prestacions que pot desenvolupar el penat s'ha d'assenyalar que la reforma de l'article 49 CP operada per la LO 15/2003 va pretendre donar un nou impuls al potencial reparador que generalment s'ha reconegut a la pena de treballs en benefici de la comunitat i que resulta coherent amb les modernes orientacions politicocriminals. Per aquest motiu, l'article 49 CP estableix en la redacció actual que les activitats:

"[...] poden consistir, en relació amb delictes d'una naturalesa similar a la comesa pel penat, en tasques de reparació dels danys causats o de suport o assistència a les víctimes."

Les tasques de caràcter reparador en les quals participa el penat poden consistir tant en l'esmena dels danys causats com en un contacte efectiu amb les víctimes de delictes. No obstant això, de la redacció del precepte es desprèn que la prestació no es configura com una forma de reparació dels danys causats per l'acció delictiva mateixa, sinó més aviat com una fórmula per a la reparació dels resultats lesius generats per delictes de naturalesa similar comesos per altres infractors, potenciant-se d'aquesta manera l'efecte de reparació simbòlica de la pena. Així mateix, l'infractor no desenvoluparà tasques de suport o assistència a la víctima directa, sinó a víctimes d'infraccions similars.

Exemples

Per al desenvolupament d'aquesta manera de compliment de la pena de treballs, l'Administració penitenciària ha establert contactes amb certes institucions que poden facilitar aquesta modalitat d'execució. Així, per exemple, s'han signat acords de col·laboració amb alguns centres hospitalaris perquè els penats puguin desenvolupar tasques d'acompanyament i suport a víctimes d'accidents de trànsit, així com serveis d'orientació i acompanyament als usuaris de l'hospital. Aquest tipus de vinculació entre el delicte i el dany generat i les persones que han estat víctimes d'infraccions similars pot generar conseqüències positives també en altres àmbits, com ara en els delictes de danys, els delictes contra el medi ambient, etc. En canvi, en altres contextos, aquesta modalitat de compliment presenta més inconvenients notables, com succeeix, per exemple, en el supòsit de condemnats per delictes de violència domèstica o de gènere (Blay Gil, Torres Rosell).

1.1.2. La determinació del treball

La qüestió relativa al procés de determinació de la prestació que hagi de desenvolupar el penat ha estat abordada en el RD 840/2011, de 17 de juny, en termes diferents dels continguts en el RD 515/2005 derogat.

El primer pas per a determinar la prestació que ha de desenvolupar el penat en compliment de la pena imposada és la citació del penat perquè acudeixi al servei de gestió de penes. Per a això, una vegada rebut el manament judicial,

Nota

La concreció d'aquest procediment està en el nou manual d'execució de la pena de treballs en benefici de la comunitat aprovat mitjançant la Instrucció 9/2011 de la Direcció General de Coordinació Territorial i Medi Obert, que depèn de la Secretaria General d'Institucions Penitenciàries.

els agents hauran de procedir a citar el penat com més aviat millor, prioritzant sempre aquelles sentències en les quals es presenti un termini d'execució més peremptori.

Segons el que preveu l'article 5.2 del text reglamentari, el penat haurà de ser advertit de les conseqüències de la seva no-compareixença, de tal manera que –i tot i que certament aquestes conseqüències no apareixen recollides en l'articulat del text reglamentari– la no-presentació en el servei, i la falta de justificació de l'absència, podria portar a determinar la concurrència de les circumstàncies d'incompliment previstes en l'article 49 CP. Quan el penat acudeix a la cita amb el Servei de gestió de penes i mesures alternatives, els agents hauran de valorar les capacitats del penat (qualificació professional, etc.) així com l'horari que resulti més adequat per a l'execució, i amb aquestes dades – que caldrà posar en relació amb les places de treballs disponibles– seleccionar la que es consideri més adequada per a ell.

El Reglament de 2011 manté la possibilitat –continguda en les normes d'execució anteriors– que el mateix penat presenti una proposta de treball concreta, la qual haurà de ser valorada per l'Administració penitenciària a l'efecte de verificar que el treball no atempta contra la dignitat del penat⁷, que no està retribuït ni supeditat a assoliments econòmics⁸, que està relacionat amb activitats d'utilitat pública, i que es preveu la prestació en el context d'una organització sense ànim de lucre. Aquesta modalitat de determinació del treball a partir de la proposta formulada pel mateix penat ha estat objecte d'algunes crítiques per entendre's que implica un cert desistiment per part de l'Administració del deure de facilitar les places de treball. Així mateix, s'ha assenyalat que suposa també deixar en mans del condemnat no solament la decisió sobre la imposició de la pena (via consentiment), sinó el contingut mateix d'aquesta, la qual cosa podria arribar a infringir la credibilitat de la sanció i a posar-ne en qüestió l'eficàcia preventiva general i especial (Poza Cisneros, Aranguez Sánchez). No obstant això, una lectura més favorable a aquesta previsió duu a reconèixer que la fórmula pot ser útil com a mecanisme per a solucionar, tot i que parcialment, el dèficit freqüent de places amb què ha de bregar l'Administració, al mateix temps que pot contribuir a potenciar les finalitats de prevenció especial i les garanties de compliment per la via d'aconseguir una major implicació del penat en la prestació que ell mateix ha proposat. En aquest àmbit es poden plantejar activitats de voluntariat amb les quals el penat estigués col·laborant, i fins i tot, amb cauteles, en relació amb la mateixa activitat professional del penat (Blay Gil, Olarte Hurtado, Torres Rosell).

⁽⁷⁾Article 49.2 CP.

⁽⁸⁾Article 49.5 CP.

Una vegada seleccionada l'activitat, el Servei d'execució procedirà a l'elaboració del pla d'execució de la pena, en el qual s'hauran de reflectir, a més del nom del penat i del procediment penal de què es tracti, el nombre de jornades a complir, l'entitat seleccionada, l'activitat o tasca a realitzar i l'horari, i la data d'inici de compliment de les jornades. És important que els agents, al marge d'emplenar els formularis, expliquin de manera detallada i pausada al

penat les condicions i obligacions que comporta l'execució de la pena, el dia d'inici de les jornades, la tasca a realitzar, l'obligació de presentar-se davant l'entitat el dia i hora convinguts, el càrrec de la persona responsable o encarregada, així com les conseqüències de l'incompliment.

A tenor de que preveu en l'article 5.3 del RD 840/2011, una vegada l'Administració elabori el pla d'execució aquest serà immediatament executable. Amb aquesta previsió, que constitueix la novetat més rellevant en el règim d'execució de la pena de treballs en benefici de la comunitat introduït amb el nou reglament, s'instaura un model d'execució immediata de la pena. Això implica que ja no serà necessària l'aprovació prèvia del jutge de vigilància per a donar inici a l'execució de la pena. En el nou model l'aprovació del pla d'execució se sostreu de les autoritats judicials per a atribuir-se als òrgans de l'Administració penitenciària, i se'n determina l'executivitat immediata des del moment d'aprovació del pla o programa, sense perjudici del seu trasllat al jutge de vigilància penitenciària perquè el controli.

1.1.3. Control de l'execució i conseqüències de l'incompliment

En el marc de l'execució de la pena de treballs en benefici de la comunitat, resulta important el disseny d'un mecanisme de control d'aquesta execució que permeti garantir tant el compliment efectiu de la pena⁹ com també que les condicions de compliment de la pena no resulten més severes que les acordades en la resolució judicial.

D'aquí la necessitat d'establir un sistema de supervisió i control que permeti alhora que valorar de manera estricta el procés d'execució de la pena, facilitar l'apreciació de les circumstàncies personals del penat. En efecte, la pena no és despullada de les finalitats preventivogenerals i retributives si és dotada de certs elements de flexibilitat en la valoració del compliment, els quals poden contribuir en major mesura que una revocació automàtica a l'aprenentatge d'hàbits de conducta indispensables per a la vida en societat.

La primera intervenció per a controlar el compliment és determinada per la gestió de comprovació de la presentació del penat el primer dia de compliment de la pena. En cas que, un cop transcorreguda una setmana, l'entitat no hagi comunicat l'assistència del penat, l'Administració s'haurà de posar en contacte amb l'entitat i procedir a citar formalment el penat per a valorar les circumstàncies de la no-incorporació.

Una vegada el penat ha iniciat el compliment de la pena, el seguiment de l'execució és efectuat per la mateixa entitat d'acolliment i el Servei de gestió de penes i mesures alternatives. A l'entitat li correspon, com estableix l'apartat segon de l'article 7 del reglament, informar periòdicament els serveis de gestió de penes de l'activitat desenvolupada pel penat. En cas de sorgir incidències rellevants durant el desenvolupament de l'execució, aquestes han de ser

⁽⁹⁾El penat no extingeix la seva responsabilitat penal sense haver realitzat efectivament una activitat útil, gratuïta i, en la mesura del que sigui possible, reparadora.

Art. 7 del RD 840/2011

L'article 7 del RD 840/2011 obliga el penat a seguir durant el compliment de la pena les instruccions que rebí del jutge de vigilància penitenciària i de l'Administració penitenciària, així com de les directrius de l'entitat receptora del penat. En conseqüència, la supervisió del compliment de la pena exigeix la coordinació entre els tres sectors.

comunicades al Servei de gestió de penes i mesures alternatives. Així mateix, l'entitat ha d'informar l'Administració de la finalització del compliment de la pena.

D'altra banda, al Servei de gestió de penes i mesures alternatives li correspon resoldre les incidències que les entitats li comuniquin, entre d'altres: la falta d'assistència o de puntualitat del penat, el rebuig al seguiment de les pautes assenyalades per al desenvolupament de l'activitat o les dificultats de relació amb altres participants o amb els mateixos beneficiaris de l'activitat. Per a això l'Administració ha de valorar les circumstàncies i l'abast de cada incidència, realitzant una funció de filtre entre els episodis més greus –que han de ser posats en coneixement del jutge de vigilància i que poden donar lloc a un procediment per incompliment de la pena– i aquells altres que poden ser resolts pels mateixos agents després del contacte establert amb el penat.

Finalment, el Codi penal atribueix al jutge de vigilància penitenciària una funció de control de la pena en un nivell superior al de les competències assignades a l'entitat receptora i als serveis de gestió de penes¹⁰. En aquest sentit, la intervenció de l'òrgan judicial abraça no solament la resolució de les incidències rellevants durant l'execució¹¹, sinó també la possibilitat de dirigir instruccions al penat durant el compliment de la pena¹² i recaptar l'informe final de compliment de la pena¹³.

En sintonia amb les pretensions de la doctrina, el legislador de 2003 va decidir no solament sostreure aquesta competència de control de l'execució al jutge sentenciador i atribuir-la a un òrgan especialitzat en l'execució penal, sinó també incorporar al text penal les incidències i conseqüències vinculades amb l'incompliment de la pena de treballs. En conseqüència, l'apartat sisè de l'article 49 CP descriu el catàleg d'incidències que l'Administració penitenciària ha de considerar com a rellevants a l'efecte de ser comunicades al jutge de vigilància, sense perjudici que al marge de les que es preveuen en el precepte es puguin tenir en compte també altres situacions conflictives que requereixin la intervenció de l'òrgan judicial.

a) La primera incidència que preveu l'article 49.6 és l'absència del treball:

"Durant almenys dues jornades laborals, sempre que això suposi un rebuig voluntari per la seva banda al compliment de la pena."

L'exigència que l'absència sigui d'almenys dues jornades evita que una sola absència pugui donar lloc a les conseqüències previstes per a l'incompliment. Addicionalment, la disposició introdueix un element valoratiu ja que el rebuig ha de ser voluntari. Això obliga l'òrgan judicial a prendre en consideració altres elements al marge de la mera dada relativa a la durada de l'absència, les quals permeten valorar les circumstàncies personals del penat que van poder dificultar una execució normalitzada de la sanció.

⁽¹⁰⁾Article 49.6 CP.

⁽¹¹⁾Article 8 RD.

⁽¹²⁾Article 7.1 RD.

⁽¹³⁾Article 9 RD.

Nota

Amb tot, el legislador de 2003 va optar per reproduir, sense canvis significatius, les circumstàncies ja contingudes en el RD 690/1996, i amb això va arrossegar alguns dubtes i crítiques que ja havia suscitat la regulació anterior.

En tot cas, cal assenyalar que l'article 49.7 CP preveu la possibilitat de justificació de les absències del penat en el centre de treball, de manera que aquestes no comportin les conseqüències previstes per a l'abandó de l'activitat. Com que manca concreció en el Codi penal i en el text reglamentari dels supòsits que poden incloure's en la consideració de justificats, el manual d'execució de la pena aprovat per la Instrucció 9/2011 inclou aquells que, coincidint temporalment amb la realització d'un treball en benefici de la comunitat, requereixin la presència del penat: casos de defunció o malaltia greu dels pares, cònjuges, fills, germans i altres persones íntimament vinculades amb els penats o d'infantament de l'esposa o persona amb la qual el penat estigui lligat per relació similar d'afectivitat, així com aquelles circumstàncies importants i comprovades de naturalesa anàloga a les descrites. Es tracta, en definitiva, de les circumstàncies ja previstes en l'article 37.3 de l'Estatut dels treballadors, si bé s'hi haurien d'incloure també aquelles que en la legislació laboral determinen la incapacitat temporal per a realitzar el treball¹⁴.

(14) Article 128.1 LGSS.

b) La segona incidència demana el següent:

"malgrat els requisits del responsable del centre de treball, el seu rendiment fos sensiblement inferior al mínim exigible."

El precepte peca d'una indeterminació excessiva en el contingut de la circumstància, ja que sense disposar d'un barem que indiqui com ha de ser el rendiment mínim exigible, difícilment es podrà valorar l'abast d'un rendiment sensiblement inferior a aquell. Probablement resultarà més adequat reconduir aquests supòsits als de rebuig voluntari de l'execució de la sanció.

c) La tercera incidència atén els supòsits en els quals el penat

"s'oposés o incomplís de manera reiterada i manifesta les instruccions que li doni el responsable de l'ocupació referides al desenvolupament d'aquesta."

Es requereix, per tant, una resistència intencionada efectiva a l'execució de la pena. A més s'haurà de comprovar si les instruccions rebudes i no observades es referien exclusivament al desenvolupament del treball, alhora que si eren pertinents i no contradictòries amb la finalitat de la sanció.

d) Finalment, el quart apartat obliga a prendre en consideració aquells supòsits en què:

"per qualsevol altra raó, la seva conducta fos tal que el responsable del treball es negués a continuar mantenint-lo en el centre."

Es tracta de la circumstància que més crítiques ha rebut atesa la indeterminació i lloc que, com si es tractés d'un calaix de sastre, permet incloure tots aquells supòsits que no es considerin recollits en les circumstàncies anteriors.

Malgrat les deficiències en la descripció de les circumstàncies, un aspecte destacable de la regulació relativa al règim d'incompliment és que les incidències es preveuen com a mers indicis d'incompliment.

En aquest sentit, quan es produeixi alguna de les incidències descrites en la llei o bé unes altres que a criteri dels serveis de gestió d'execució es puguin considerar especialment rellevants, l'Administració haurà de remetre informe al jutge de vigilància perquè aquest resolgui atenent les diverses opcions decidòries que possibilita l'article 49.6 CP.

Així, el jutge de vigilància pot, en primera opció, acordar la continuació de l'execució de la pena en la mateixa entitat en què s'estaven desenvolupant les prestacions. Prevista per a supòsits de poca gravetat, la conseqüència comporta una alteració mínima del pla de compliment, si bé és possible introduir alguna variació en el tipus d'activitat que estava exercint el penat, en el calendari o en l'horari de compliment, o fins i tot en la persona que assumeix la tasca d'assessorament i de seguiment del compliment.

Com a segona opció, es preveu la possibilitat de remetre el penat a un altre centre perquè hi finalitzi l'execució de la pena. Aquesta modalitat comporta la desvinculació del penat de l'entitat inicialment triada, i en la qual el compliment apareix com a inviable bé per les dificultats de relació entre el penat i l'entitat d'acolliment, bé davant canvis en les circumstàncies personals o laborals del penat que dificultin el manteniment en el mateix centre.

La tercera de les opcions a la disposició del jutge de vigilància penitenciària és la de considerar que la conducta del penat és de tal entitat que no té sentit continuar l'execució i determinar llavors l'incompliment en sentit estricte de la pena de treballs. En aquests supòsits l'últim incís de l'article 49.6 CP insta a deduir testimoniatge per procedir de conformitat amb l'article 468 CP per un delictes de trencament de condemna. No obstant això, la previsió de l'article 49.6 ha de ser posada en relació amb el triple àmbit d'aplicació assignat a la pena de treballs en benefici de la comunitat, com a substitutiu de penes privatives de llibertat, en l'àmbit de la responsabilitat personal subsidiària i com a pena principal.

Així, doncs, en aquells supòsits en què la pena de treballs opera com a substitutiva de penes de presó, les conseqüències de l'incompliment estan determinades en l'article 88.2 CP, que prescriu l'execució de la pena de presó inicialment imposada. La doctrina majoritària defensa l'exclusió, en aquest context, de la deducció de testimoniatge per trencament de condemna, atès que el contingut de l'article 88.2 CP constitueix una previsió específica que desplaça l'aplicació de l'article 468 CP.

Consulta recomanada

En aquest sentit, García Albero, Brandariz García i Torres Rosell.

Quan la pena ha estat aplicada en l'àmbit de la responsabilitat personal subsidiària per impagament de multa¹⁵, l'incompliment determinarà l'aplicació bé de la pena de localització permanent –quan la multa originària hagi estat imposada per la comissió d'una falta–, o bé en cas contrari, la tornada a la modalitat tradicional de privació de llibertat d'execució continuada.

(15) Article 53 CP.

Finalment, en el context dels treballs que funcionen com a pena originària cal acudir a l'article 49.6 CP, que insta al següent:

"deduir testimoniatge per procedir de conformitat amb l'article 468 CP."

Per tant, la responsabilitat per trencament de condemna esdevé exclusiva dels casos de treballs imposats com a pena originària.

Exemple

La remissió al delictes de trencament de condemna suscita alguns problemes. Així, per exemple, si bé es preveu una sanció davant la comissió eventual d'un delictes de trencament de condemna, no es preveu, per contra, una sanció subsidiària pel delictes o falta inicialment comès i que va donar lloc a l'aplicació de la pena de treballs. Per això caldria explorar de *lege ferenda* la proposta consistent a establir una pena subsidiària en la mateixa sentència condemnatòria que es podria articular mitjançant la previsió de la pena alternativa als treballs prevista en el mateix tipus penal. Aquesta proposta garanteix, d'una banda, l'adequació i la proporcionalitat de la pena subsidiària respecte de la naturalesa i entitat de la infracció comesa, i d'altra banda, pot tenir un major efecte dissuasori sobre el penat que la mera eventualitat de deducció de testimoniatge per trencament de condemna, ja que el penat coneixerà amb antelació la conseqüència jurídica prevista en cas d'infracció de l'execució.

1.1.4. La participació del penat en programes formatius o de reeducació

La redacció de l'article 49 CP, després de la reforma penal operada mitjançant la LO 5/2010, ha introduït una novetat important en relació amb l'especificació de les tasques d'utilitat pública que poden ser imposades al penat. En aquest sentit, el precepte amplia el contingut estricte de la pena, consistent en activitats d'utilitat social, i preveu la possibilitat que les activitats consisteixin:

en la participació del penat en tallers o programes formatius o de reeducació, laborals, culturals, d'educació vial, sexual i altres de similars.

La modificació dóna carta de naturalesa mitjançant norma de rang legal a una mesura que ja es va incorporar al RD 1498/2009, de 4 de desembre, si bé en el text reglamentari l'opció quedava reduïda als delictes relacionats amb la seguretat vial. Actualment la previsió s'estén a totes les infraccions que poden comportar aquest tipus de pena i no solament a les vinculades a la seguretat vial.

Sorprenentment, i malgrat la novetat que aquesta modalitat de compliment de la sanció suposa, el RD 840/2011, de 17 de juny, li presta escassíssima atenció, ja que remet pràcticament tota la regulació a la realització d'un treball. En efecte, l'única referència a les activitats formatives és en l'article 10 del RD 840/2011, en el qual s'exclou expressament els penats que realitzin aquesta

Consulta recomanada

Vegeu amb més detall Torres Rosell.

activitat formativa del règim de la Seguretat Social i en matèria de prevenció de riscos laborals. L'executiu ha obviat la interessant recomanació continguda en l'informe del CGPJ al projecte de reglament, que instava a configurar aquesta modalitat de compliment no únicament com a mera assistència a cursos de formació o reeducació, sinó complementant-la amb una part activa, consistent en la col·laboració posterior del penat en activitats de formació o reeducació que guardin relació directa amb la naturalesa del delictes. Aquesta opció, similar a la que s'observa en l'execució d'aquesta pena en altres estats, facilitaria que el penat pogués destinar una part de les jornades imposades a l'adquisició d'una formació i unes habilitats útils no només per a la prestació del concret treball objecte de sanció penal, sinó també, i de manera especial, com a eina orientada a facilitar la seva inserció laboral una vegada hagi finalitzat el compliment de la pena.

En tot cas, la regulació actualment en vigor resulta insuficient per a determinar qüestions com ara l'equivalència entre la durada de la pena imposada i la del programa al qual s'incorpori el penat, els requisits per a valorar el compliment correcte de la pena (n'hi ha prou amb la mera assistència al programa formatiu, o cal també una avaluació positiva?) així com les circumstàncies d'incompliment de la pena, que ja no són compatibles amb les previstes en l'article 49.6 CP.

1.1.5. La protecció dels penats en matèria de seguretat social

La naturalesa de la pena de treballs en benefici de la comunitat i, especialment, el fet que el seu objecte es concreti en el desenvolupament d'una activitat d'utilitat social, pot col·locar el penat en situació de risc per a la seva salut física i psíquica. Durant el compliment de la pena, el subjecte pot veure's afectat per alguna contingència que no només li impedeixi continuar amb el compliment de la pena, sinó que comporti una incapacitat temporal o indefinida per a dedicar-se a les seves activitats habituals. El reconeixement de certa protecció en matèria de seguretat social per a les persones condemnades al compliment d'una pena de treballs en benefici de la comunitat es preveu en l'article 49.4 CP, que reconeix als penats a treball:

"la protecció dispensada als penats per la legislació penitenciària en matèria de seguretat social."

Tot i que sembla desprendre's de la disposició legal una equiparació en el grau de protecció d'aquests penats a aquell que la legislació social estableixi per als interns que desenvolupin treballs en un centre penitenciari, la veritat és que la matèria no va ser abordada fins a l'aprovació del RD 782/2001, de 6 de juliol:

"pel qual es regula la relació laboral de caràcter especial dels penats que realitzin activitats laborals en tallers penitenciaris i la protecció de Seguretat Social dels sotmesos a penes de treball en benefici de la comunitat,"

i l'estructura mateixa del reglament posava ja en evidència que les disposicions del règim laboral especial dels penats interns no s'estenia als penats a treballs en benefici de la comunitat.

Actualment la matèria es regula en el RD 2131/2008, de 26 de desembre, pel qual es modifica el RD 782/2001. La modificació va ser determinada per la constatació de certes dificultats en el compliment de les obligacions de la Seguretat Social quant a la comunicació de les altes i baixes per part de les entitats receptores de penats, fonamentalment a causa de la irregularitat en els dies i horaris d'execució. Per això l'article 23.1 del reglament de 2008 atribueix al Ministeri de l'Interior les obligacions per a la cobertura de les contingències i disposa que es procedirà a l'afiliació i/o alta dels penats en el règim general de la Seguretat Social, amb efectes des del dia inicial del compliment de la pena, i se sol·licitarà la baixa una vegada que en finalitzi l'execució, amb efectes des del dia de finalització, i sense que sigui procedent la comunicació d'altres i baixes intermèdies pels dies de prestació efectiva de treball.

1.2. La pena de localització permanent

La pena de localització permanent es va introduir en el nostre Codi penal mitjançant la reforma operada per la LO 15/2003. Aquesta norma, que va suposar canvis importants en la fesomia de la nostra normativa substantiva penal, sobretot des del punt de vista del sistema de sancions, es va caracteritzar essencialment per reforçar la resposta penal centrada en la concessió de més protagonisme a les penes curtes de presó. Malgrat això, va incorporar entre les penes privatives de llibertat una nova sanció, la pena de localització permanent, que en el moment de la seva inclusió en el Codi penal va constituir tan sols una pena lleu –amb durada màxima de dotze dies– impossible únicament a les faltes¹⁶.

Amb la inclusió de la pena de localització permanent, el nostre sistema penal es va iniciar amb reconeixement normatiu en l'ocupació del control monitoritzat com a eina punitiva. Dels dos sistemes que es reconeixen generalitzadament com aquells a través dels quals s'imbrica l'ocupació d'aquestes tecnologies, els denominats sistemes de *front door* i de *back door*, l'ocupació del control monitoritzat com a forma d'assegurament en l'execució d'aquesta sanció suposa l'assumpció del sistema de *front door*. Atès que la variant *front door* implica l'ocupació de l'arrest domiciliari amb vigilància electrònica, evita des de l'inici l'ingrés del penat en el centre penitenciari, i així, evita directament la imposició d'una pena de presó, mentre que el sistema *back door* suposa un escurçament de l'estada del condemnat a la presó i la suspensió de la pena a canvi del control electrònic.

Nota

Finalment, cal recordar que el RD 840/2011 exclou expressament d'aquest règim protector els penats que compleixin la pena de treballs per la via de la participació en tallers formatius o de reeducació.

⁽¹⁶⁾Article 35 CP.

Nota

Ja en el moment d'inclusió es va generalitzar l'opinió que no era una sanció tan nova. S'ha sostingut que es tracta d'una sanció que, juntament amb la multa i les penes curtes de presó, va omplir el buit deixat per la supressió mitjançant la referida reforma penal del malmès arrest de cap de setmana, i que a més recordava l'arrest domiciliari tradicional com a forma de complir la pena extinta d'arrest menor (Mota Bell, Manzanares Samaniego, García Albero, Abel Souto, Roca Agapito).

Consultes recomanades

Sobre aquests sistemes vegeu Gudín Rodríguez-Magariños, Iglesias Ríos i Pérez Parente.

La configuració legal inicial de la pena de localització permanent era, no obstant això, molt sintètica, i per aquest motiu s'exigia a la doctrina un millor desenvolupament normatiu de l'execució de la pena de localització permanent, que amb prou feines tenia reflex ni en la previsió continguda en l'article 37 CP ni en els articles 12 a 15 del RD 515/2005.

La reforma operada per la LO 5/2010, de 22 de juny, implica una aposta decidida del legislador per aquest tipus de sanció, que passa de ser una pena que tenia una durada màxima de 12 dies –sense que s'hi establís el mínim– i que era sempre lleu, a una pena que pot arribar a tenir una durada de 6 mesos i que, per tant, en funció de la durada podrà ser pena lleu –la que dura d'un dia a tres mesos, article 33.4.g CP– o menys greu –la que té una durada de tres mesos i un dia a sis mesos, article 33.3.l CP. Ha passat, doncs, de ser una pena imposable únicament a les faltes, a ser una pena que es pot imposar també als delictes menys greus.

Si bé com a pena principal únicament continua preveient-se entre les faltes, i gairebé sempre com a alternativa a la pena de multa o la de treballs en benefici de la comunitat amb l'única excepció de la falta prevista en l'article 623.1 CP, per al supòsit de la falta reiterada de furt, en què es preveu en tot cas la imposició de la pena de localització permanent sense alternativa possible.

Com que, fins al moment, es tracta d'una pena privativa de llibertat que obliga el penat a romandre al domicili o en un lloc determinat fixat pel jutge en sentència o en acte motivat posterior, que generalment es complirà de manera ininterrompuda, però es pot complir de manera discontinua, en dissabtes i diumenges, tot i que és possible fer-ho altres dies, en aquells casos en què el reu ho sol·liciti i les circumstàncies ho aconsellin, sempre que sigui escoltat el ministeri fiscal i que així ho acordi el jutge o tribunal¹⁷.

Juntament amb el que podríem denominar *règim de compliment ordinari de la pena de localització permanent*, la reforma de 2010 introdueix la possibilitat que s'acordi que la pena es compleixi els dissabtes, diumenges i dies festius en el centre penitenciari més proper al domicili del penat. Ens trobem en aquest cas davant del que podríem denominar *règim excepcional de compliment de la pena de localització permanent*. Es tracta d'una forma de compliment que de moment només es pot aplicar a la falta reiterada de furt de l'article 623.1 CP, perquè aquest és l'únic cas en què la pena de localització permanent es preveu com a pena principal possible, i això per a donar resposta a la preocupació ciutadana que, segons sembla, ha generat aquest tipus de conductes en els nuclis urbans més grans.

Nota

La doctrina s'ha afanyat a criticar la introducció d'aquesta nova modalitat de compliment, que s'ha titllat ja d'introducció encoberta de la pena d'arrest de cap de setmana, que es compadeix escassament amb la filosofia que semblava haver informat la introducció de la pena de localització permanent, la pròpia de les *community penalties* anglosaxones,

Consultes recomanades

Sobre faltes previstes, consulteu els articles 617.1 CP, 617.2, 618, 620, 623, 625, 626, 629, 630, 633, 635, i 637 CP.

⁽¹⁷⁾Article 37 CP.

les quals persegueixen la consecució de la prevenció especial a força de no separar el penat del seu entorn (Torres Rosell, Mapelli Caffarena, Magre Servet).

La introducció d'aquesta forma de compliment específic es va justificar per la necessitat d'endurir la resposta punitiva donada a les faltes comeses reiteradament.

La reforma del Codi penal de 2010 ha introduït la possibilitat que la localització permanent pugui fer de pena substitutiva de les penes de presó que no excedeixin els sis mesos¹⁸.

⁽¹⁸⁾Article 88.1 CP.

El fet que la localització permanent pugui també ser imposada com a pena substitutiva fa que en l'actualitat correspongui a aquesta pena un triple règim d'imposició:

- En primer lloc, la pena de localització permanent es pot imposar com a pena principal, citació que ara està únicament prevista per a les faltes, tot i que el Codi penal declari que pot tenir una durada màxima de sis mesos.
- En segon lloc, pot ser imposada com a substitutiva de les penes de presó que no excedeixin els sis mesos, i se substitueix cada dia de presó per un dia de localització permanent, per la qual cosa ens trobem en aquest supòsit enfront d'aquell en què la durada d'aquesta pena pot aconseguir cotes més altes, apropant-se o arribant al màxim legalment permès, i això es pot traduir en execucions molt dilatades en els supòsits en què s'acordi el compliment no continuat de la pena.
- Finalment, la pena de localització permanent, tal com ja es estava prevista abans de la reforma de 2010, es pot imposar com a forma de compliment de la responsabilitat personal subsidiària en cas d'impagament de la pena de multa, encara que sempre que es tracti de faltes¹⁹.

⁽¹⁹⁾Article 53.1 CP.

1.2.1. Règim ordinari de compliment de la pena de localització permanent

El règim referit és l'únic que es podria aplicar a la imposició d'aquesta sanció en qualsevol dels tres supòsits abans esmentats i, per tant, l'únic quan aquesta supera els tres mesos.

La pena de localització permanent continua essent una sanció que amb prou feines està caracteritzada en el nostre text punitiu i que continua plantejant multiplicitat d'interrogants en relació amb l'execució. El legislador de 2010 s'ha limitat a afegir al fet que es tracta d'una pena el compliment de la qual obliga el penat a romandre al seu domicili o en un lloc determinat fixat pel jutge en sentència o posteriorment en acte motivat, un nou núm. 4 a l'article 37 en el qual es disposa que

"per garantir el compliment efectiu, el jutge o tribunal podrà acordar la utilització de mitjans mecànics o electrònics que permetin la localització del reu."

En l'actualitat, els sistemes emprats per al control de penats són bàsicament de tres tipus:

- Els sistemes de control estàtic, que permeten registrar la presència o l'absència d'un individu respecte d'un lloc determinat i que funcionen bé mitjançant sistemes de verificació de veu o bé emprant dispositius de control per radiofreqüència.

Els sistemes de verificació de veu requereixen l'enregistrament de la veu del penat i permeten determinar *a posteriori* per verificació biomètrica si qui respon a les trucades telefòniques efectuades a un telèfon fix és o no el penat. D'altra banda, els sistemes de control per radiofreqüència exigeixen disposar de tres elements fonamentals: un dispositiu emissor annex al turmell del penat, un receptor situat en el lloc determinat judicialment i en el qual es reben per radiofreqüència els senyals emesos pel portador del dispositiu, i finalment un centre de control on se supervisa la informació generada per la interacció dels altres dos dispositius i que reflecteix la presència o l'absència del penat del lloc designat.

- Els sistemes de control mòbil o *tracking*, que permeten el seguiment de manera continuada dels moviments del subjecte sotmès a monitoratge. Mitjançant l'ocupació de tecnologia GPS i GSM es pot localitzar el portador de l'equip amb una gran precisió i marge d'error escàs.

Aquests sistemes de monitoratge mòbil permeten definir i controlar diversos paràmetres en el pla d'execució del subjecte, introduint en el programa, per exemple, horaris i zones d'inclusió (llocs en els quals el subjecte s'ha de trobar en una hora determinada) i zones d'exclusió (en les quals el penat té vedada l'entrada). Ambdues modalitats de control, estàtic i mòbil, permeten la transmissió de dades al centre de control de manera activa, això és, a temps real, o bé en mode passiu o retrospectiu mitjançant trucades predefinides i fins i tot una única vegada al dia.

- Una tercera possibilitat l'ofereixen les modalitats de transmissió semiactives o híbrides que combinen les dues opcions exposades, de tal manera que si bé funcionen habitualment segons la manera passiva, permeten la transmissió a temps real al centre de control d'una alerta de violació de les obligacions imposades, dels horaris i de les zones d'inclusió o exclusió, amb la finalitat de possibilitar una intervenció policial o dels agents de control ràpida.

Qualsevol d'aquests tres sistemes podria ser emprat en l'execució de la pena de localització permanent, si bé els que s'han anat emprant, com que el penat no pot sortir del seu domicili sota cap concepte, han estat preferentment sistemes passius.

Pel que fa al règim ordinari de compliment, la pena de localització permanent requereix que el penat romangui al domicili o en un lloc diferent fixat pel jutge en sentència o posteriorment en acte motivat, amb la qual cosa es permet que una vegada dictada sentència es determini el lloc de compliment, per tal que el jutge pugui valorar ja en execució quin lloc és el més adequat.

Nota

Amb això el legislador ha pretès donar cobertura legal, com havia reclamat la doctrina de manera unànime, a la possibilitat d'emprar el control monitoritzat en l'execució d'aquesta sanció.

La regulació de l'execució de la pena de localització permanent, fins al passat mes de juliol de 2011, s'establia en el RD 515/2005, de 6 de maig. Certament, aquesta norma era parca, atès que es limitava a indicar que el centre penitenciari més proper al lloc de residència del penat era l'encarregat de realitzar les actuacions per a garantir el compliment de la sanció, per la qual cosa havia d'elaborar un pla d'execució que havia de contenir una sèrie d'extrems i que havia de ser aprovat judicialment, d'una banda, amb les dades d'identificació del penat, les dades personals, el lloc de compliment, la indicació expressa de si el compliment havia de ser o no continuat, o els mitjans de control aplicables, i de l'altra, amb els consentiments a recaptar en cas d'instal·lació de dispositius de seguiment telemàtic i la referència a l'informe final que havia d'emetre l'Administració penitenciària.

Moltes qüestions relacionades amb la forma com s'havia de complir aquesta pena quedaven obertes. Així, doncs, eren i són d'interpretació dubtosa aspectes com què ha d'entendre's per un altre lloc diferent del domicili –que sembla que ha de tenir el sentit d'estatge material, que no formal del penat– en el qual poder complir la pena, això és, si han de ser llocs tancats o també poden ser oberts, o si es poden entendre integrats en aquesta referència als centres penitenciaris, els centres policials, o els centres d'inserció social. El mateix cal dir de si caldria refundre condemnes de localització permanent amb la pena de presó en el cas de compliment de penes de presó i penes del tipus que ens ocupa, que sembla que no s'ha de poder produir, tractant-se de penes homogènies, atès que no hi ha habilitació legal específica (Abel Souto).

En l'actualitat aquesta situació d'absència de regulació s'ha agreujat, ja que un nou reglament, el RD 840/2011, de 17 de juny, ha substituït l'anterior RD 515/2005, que l'ha derogat. No obstant això, incomprensiblement aquesta norma disciplina les condicions d'execució de la pena de localització permanent en centre penitenciari, això és, se centra en la regulació del règim excepcional de compliment d'aquesta sanció, previst en un únic precepte del Codi penal, sense regular amb caràcter general el compliment de la sanció. En aquestes circumstàncies, l'absència de regulació de l'execució de la pena és més sagnant, si això és possible, per la qual cosa el desplegament reglamentari, i fins i tot legislatiu de l'execució d'aquesta pena es fan absolutament necessaris (Mapelli Caffarena, Torres Rosell).

1.2.2. Règim excepcional de compliment de la localització permanent

En la reforma de 2010 s'ha introduït el compliment de la pena de localització permanent en centre penitenciari. Es tracta de l'única forma que gaudeix de desplegament reglamentari, ja que el Reial decret 840/2011, de 17 de juny, desplega en el capítol III la forma com s'ha de procedir en el compliment de la pena de localització permanent únicament en centre penitenciari.

En aquells casos en què estigui específicament establert en la corresponent infracció penal i així ho acordi el jutge, la pena de localització permanent es pot complir els dissabtes, diumenges i dies festius en l'establiment penitenciari més proper al domicili del penat, i únicament per a aquests supòsits disposem de desplegament normatiu reglamentador de la manera d'execució. Tot i això, en allò que no estableix específicament el desplegament reglamentari esmentat, s'aplica supletòriament el que disposa la LOGP i el reglament que la desplega.

a) Competència per a l'execució

La competència per a l'execució de la pena de localització permanent s'atribueix a l'Administració penitenciària. Amb el reial decret actual, encara que de moment només s'ha fet en relació amb aquesta forma excepcional de compliment de la localització permanent, s'ha volgut aclarir l'atribució competencial a l'administració penitenciària. És l'establiment penitenciari qui directament aprova el pla d'execució, malgrat que tingui obligació de notificar-ho a l'òrgan jurisdiccional competent de l'execució.

Article 12 del RD 840/2011

S'opta per un sistema de control judicial de la legalitat de l'executat però articulat *a posteriori*, mitjançant la comunicació del pla a l'autoritat judicial.

b) Singularitats del compliment

En relació amb aspectes com el lloc, horari i manera de compliment, s'estableix que el lloc de compliment serà el centre penitenciari més proper al domicili del penat. Quan hi hagi diversos establiments penitenciaris en la mateixa localitat, el lloc de compliment serà determinat per l'Administració penitenciària. En l'actualitat no es pot complir la pena de localització permanent²⁰ en tots els establiments penitenciaris.

⁽²⁰⁾Article 13 RD 840/2011.

Nota

Els centres penitenciaris en què aquest compliment és possible són els continguts en l'annex I de la Instrucció 11/2011 de la Secretaria General d'Institucions Penitenciàries.

Una vegada es rep la resolució o manament judicial que determina el compliment de la pena de localització permanent en establiment penitenciari, és l'establiment qui defineix el pla d'execució que s'ha de notificar a l'òrgan jurisdiccional competent per a l'execució, però que resulta immediatament executable. En el cas que el penat acrediti de manera fefaent que s'oposa al pla d'execució, s'informarà l'òrgan jurisdiccional competent per a l'execució, a l'efecte que es consideri oportú.

El contingut del pla d'execució s'estableix en la Instrucció 11/2011 de la Secretaria General d'Institucions Penitenciàries, en la qual es determinarà el calendari de la pena, amb data d'inici i determinació de les dates concretes en què s'ha d'executar, així com el centre de compliment. Aquest pla s'elaborarà en l'Oficina de Gestió, amb obertura d'expedient personal, en el qual han de constar les dades esmentades en els articles 15 i següents del Reglament penitenciari. Haurà de ser notificat al penat, el qual signarà notificació i serà citat en el mateix acte per a complir la pena. En cas d'incompareixença del penat, es comunicarà l'extrem a l'òrgan jurisdiccional competent.

La pena s'ha de començar a executar tan aviat com sigui possible, una vegada rebuda l'executòria corresponent, i s'estableix com a límit màxim per a l'inici un any després de la fermesa de la sentència, amb l'objecte d'evitar prescripcions, si bé entre la confecció del pla d'execució i el moment d'inici de l'execució –una vegada notificat i emplaçat el penat– s'indica que els funcionaris han de deixar un marge d'uns 30 dies. En el cas que el penat hagi de complir diverses penes de localització permanent, es realitzaran en el mateix acte els plans d'execució corresponents a cada sanció, que es compliran successivament, començant per la que tingui un termini més peremptori de prescripció.

El penat haurà d'ingressar en el centre penitenciari el dissabte o dia festiu immediatament anterior entre les 9 i les 10 hores. La permanència serà ininterrompuda fins a les 21 h del diumenge o, si escau, del dia festiu immediatament posterior. Aquest horari també s'observarà en el cas de dies festius no enllaçats. No s'admetrà que el penat es presenti una vegada transcorregut l'horari d'ingrés, quan ho faci dins d'aquest horari, però evidenciant un estat psicofísic incompatible amb el compliment normal de la pena, o concurrent circumstàncies que notòriament obstaculitzin l'esmentat compliment. En aquests casos, s'estendrà acta en la qual s'indicarà expressament l'hora quan s'ha presentat i les raons al·legades pel penat per a justificar el retard, i les circumstàncies concurrents. Aquesta acta serà remesa a l'òrgan jurisdiccional competent per a l'execució. El penat complirà la sanció en la cel·la que se li assigni. En cas de ser compartida, ho serà amb altres penats a localització permanent, preferiblement en el departament d'ingressos. Es procurarà que gaudeixi d'un període mínim de quatre hores fora d'aquesta. Encara que si renunciés a l'esmentada possibilitat haurà de fer-ho per escrit, deixant constància de la renúncia en el llibre d'incidències. Així mateix, el penat tindrà dret a disposar, a costa seva, d'un petit reproductor de música o ràdio en la seva cel·la, així com de llibres, premsa i revistes impreses de circulació pública, i no podrà rebre comunicacions, ni visites ni paquets. Els penats a localització permanent estan sotmesos al règim general de l'establiment quan sigui aplicable a la naturalesa d'aquesta pena i a la seva forma d'execució. Els interns que compleixin penes de localització permanent han de respectar, així mateix, les normes de règim interior del centre, mantenir el bon estat de la seva cel·la, efectuant tasques de neteja i acondicionament abans de desallotjar-la, adoptar les mesures d'higiene personal que se'ls indiquin, mantenir un bon comportament i acatar les instruccions i ordres rebudes. Seran les normes de règim interior aquelles en què es determini la roba i efectes personals que pot tenir el penat; no obstant això, la tinença d'aquests a l'interior de la cel·la quedarà limitada a allò que sigui normal per al seu ús durant el temps de permanència en el centre.

Una vegada complerta la pena, l'establiment penitenciari remetrà un informe final a l'òrgan jurisdiccional competent per a l'execució. És el director de l'establiment qui, una vegada finalitzat el compliment de la pena, remetrà a l'òrgan jurisdiccional una comunicació que participi l'extinció de la pena, de la qual lliurarà còpia al penat.

2. Formes substitutives de la presó

Continuant amb l'anàlisi de les formes substitutives de la presó i, essencialment amb les qüestions relatives a l'execució, ens referirem tant a les que estan relacionades amb la suspensió de l'execució de la pena de presó com a les que fan referència a la substitució de les penes privatives de llibertat.

Ambdós mecanismes integren el que el Codi penal denomina les *formes substitutives de l'execució de la pena privativa de llibertat*, atès que l'eviten. El fet de recórrer-hi, especialment la suspensió, s'ha considerat la principal causa de disminució de la població penitenciària a Espanya. En aquestes formes, una vegada assegurades les finalitats preventivogenerals, essencialment de caràcter intimidatori, mitjançant l'establiment de límits qualitatius i quantitatius a la pena suspensiva i substituïble, es renuncia a l'execució de la pena de presó, especialment en el cas de la suspensió quan consideracions de caràcter preventivo especial així ho aconsellin. Ambdós mecanismes tenen, doncs, la finalitat d'evitar l'ingrés a la presó (Cid, Larrauri).

Al marge dels elements que tenen en comú, ambdues institucions mantenen la singularitat i divergeixen en força aspectes. Són diferents en el plànol aplicatiu, si més no teòric, ja que mentre la substitució constitueix una resposta sancionadora formal a la delinqüència de gravetat escassa, una espècie d'esglaió intermedi entre la despenalització i el traspàs de la pena retentiva a una posició d'última ràtio, la suspensió hauria de ser aplicable amb menys freqüència, en estar més clarament fonamentada en la valoració de la personalitat del delinqüent. És a dir, la substitució intervé sobre un pla objectiu, centrat en la gravetat del delictes, mentre que la suspensió ho fa en un pla subjectiu. A més, la suspensió incideix sobre l'aplicabilitat de la sanció, sobre els seus efectes, mentre que la substitució incideix sobre la existència mateixa de la pena substituïda, la qual cosa determina que en la suspensió la pena sense executar sempre pot tornar a la vida en cas d'incomplir determinades condicions.

2.1. Suspensió de l'execució de les penes privatives de llibertat

La nostra suspensió es configura com un model mixt entre el sistema continental –basat en el *sursis* belga– i la *probation* anglosaxona que comparteix gran part de les característiques del *sursis avec mise à l'épreuve* francès. D'acord amb aquest sistema mixt, partint del *sursis* simple –la mera suspensió condicional de la pena–, per influència de la *probation* –en què no s'estableix veredictes de culpabilitat en la sentència, sinó que se sotmet l'acusat a una sèrie de condicions que ha de complir durant un determinat període de prova amb ajuda del *probation officer*, i el jutge deixa sense efecte la condemna després de complir-se satisfactòriament–, s'introdueix un contingut positiu en el període de prova²¹.

⁽²¹⁾Articles 80 i següents CP.

Consulta recomanada

Sobre la regulació de la suspensió en dret comparat: Villacampa, Torres, Luque.

En aquest sentit, el sistema implica no solament una suspensió de l'execució de la pena amb la condició de no delinquir, introduint la possibilitat que el jutge pugui imposar algun tipus de deure o control que el beneficiari també ha de complir per veure finalment remesa la pena, encara que amb ajuda i control del personal especialitzat.

El nostre sistema de suspensió introdueix, doncs, alguns elements de caràcter híbrid en admetre la possibilitat d'imposar regles de conducta o obligacions durant el període de prova, sempre que la pena suspesa sigui de presó. No obstant això, s'allunya d'aquest sistema en no preveure que el sotmès a prova tingui suport o control administratiu de compliment d'aquestes regles o deures.

2.1.1. Els diferents règims de suspensió regulació legal

El Codi penal dedica els articles 80 a 87 a la regulació de la suspensió. Pel que fa als elements essencials de la institució, en concret al procediment per a concedir-la, la decisió sobre el seu acord és potestativa del jutge o tribunal. L'òrgan que ha conegut la causa ha de decidir si la concedeix, constatant el compliment dels requisits, una vegada declarada la fermesa de la sentència²².

La decisió sobre el seu acord s'ha de prendre mitjançant resolució motivada, és a dir, interlocutòria, en la qual cal tenir en compte fonamentalment la perillositat criminal del subjecte, així com l'existència d'altres procediments penals contra seu. Més enllà de l'existència concreta d'antecedents penals, la falta dels quals és requisit necessari per a poder acordar l'aplicació d'aquest substitutiu, s'indica al jutge la necessitat de valorar la previsibilitat de condemnes futures en la fonamentació jurídica de la resolució a través de la qual acordi l'adopció de la mesura. A més d'això, també s'incorpora la perillositat criminal del subjecte com a element a valorar per a acordar-ne la concessió.

Per a poder arribar a prendre aquesta decisió, cal que el condemnat compleixi una sèrie de requisits, que determina l'article 81 CP. Les condicions necessàries per a poder suspendre la pena, en el que podríem denominar *règim ordinari o general* de suspensió, es refereixen tant a la naturalesa i durada de la pena que es pretén suspendre, com a la persona del condemnat, així com finalment a la satisfacció de les responsabilitats civils. Es poden deixar en suspens les penes privatives de llibertat no superiors a dos anys. Segons la doctrina majoritària, penes privatives de llibertat són totes aquelles que incorpora l'article 35 CP, és a dir, la pena de presó, la localització permanent i la responsabilitat personal subsidiària en cas d'impagament de la pena de multa, encara que la possibilitat d'incorporar aquesta última pena entre les suspensives no s'ha trobat falta de discussió²³.

Nota

Tot i que, com veurem, ja des de l'aprovació del RD 515/2005, de la mateixa manera com ho continua fent el RD 840/2011, l'absència de suport en el compliment de condicions de conducta no és així quan s'imposin algunes de les regles específiques a les quals es refereixen els articles 83 i 87 CP.

⁽²²⁾ Article 82 CP.

⁽²³⁾ Consulteu Mapelli, García Aran, González Zorrilla i la Consulta FGE 4/1999, entre d'altres que la consideren suspensiva.

No seran així suspensives les penes de qualsevol altra naturalesa, com les privatives de drets o la pecuniària, sense que els efectes de la suspensió abastin la responsabilitat civil derivada del delictes.

Pel que fa a les condicions, en concret, les personals del subjecte, cal²⁴:

(24) Article 81 CP.

a) que es tracti d'un delinqüent primari.

El precepte mateix aclareix que no es poden tenir en compte els antecedents penals que hagin estat cancel·lats o que haguessin de ser-ho. A part de no existir a aquest efecte els antecedents que ja no ho són en sentit tecnicojurídic, tampoc es prenen en consideració les condemnes anteriors per delictes imprudents, ja que així ho estableix explícitament l'article 81 CP, ni tampoc, segons opinió majoritària de la doctrina, les condemnes per falta, en interpretar la paraula *delicte* que utilitza el precepte en sentit tècnic, sense identificar-lo, per tant, amb *il·lícit penal*.

b) En relació amb la condemna, que la pena o penes imposades o la suma d'aquestes no superi els dos anys, encara que sense incloure en el còmput la derivada de l'impagament de la pena de multa.

És a dir, tant si una pena privativa de llibertat s'imposa per la comissió d'un sol delictes, com si es tracta de la resultant d'aplicar les regles de determinació de la pena pròpies del concurs ideal, medial o del delictes continuat –que obeeixin al principi d'absorció o exasperació– com si, finalment, es tracta de diverses penes privatives de llibertat com a conseqüència de la comissió de diversos delictes que s'han vist en un mateix procediment –concurrs real de delictes amb independència que aquests siguin o no connexos– aquesta o aquestes penes no poden ser superiors a dos anys.

c) Com a tercera condició, que la satisfacció de les responsabilitats civils originades, tret que el tribunal sentenciador, una vegada escoltats tant els interessats com el ministeri fiscal, declari la impossibilitat total o parcial que el condemnat en faci front.

Un cop constatada la concurrència dels requisits referits, si el jutge o tribunal estima adequada la concessió de la suspensió, segons l'exercici d'aquesta facultat discrecional jurídicament vinculada que li atorga el Codi penal, ha de determinar un període de prova que el beneficiari de la mesura ha de superar amb èxit amb la condició que li pugui ser remesa la pena. La durada del període de prova es determina abstractament en el text punitiu en funció de la gravetat de la pena suspesa, atenent, per tant, un criteri de proporcionalitat²⁵.

(25) Article 85 CP.

El condemnat a qui s'ha suspès l'execució de la pena ha d'observar una sèrie d'obligacions. La general, la qual cal observar qualsevol que sigui la pena suspesa, és no *delinquir* en el període de prova determinat pel jutge. Quant al que cal entendre per delinquir, l'opinió majoritària en la doctrina considera que la condició solament s'incompleix quan aquell a qui s'ha suspès l'execució de la pena delinqueix i és condemnat mitjançant sentència ferma per la comissió del delictes en el període de suspensió. Es considera generalment el concepte *delicte* en sentit tècnic, encara que hi ha qui també inclou les faltes.

Article 80.2 CP

En aquest sentit, segons preceptua l'article 80.2 CP, el termini de prescripció serà de tres mesos a un any per a les penes lleus, i de dos a cinc anys per a les penes privatives de llibertat inferiors a dos anys. Cal interpretar que amb les penes privatives de llibertat inferiors a dos anys la llei es refereix, en realitat, només a les penes menys greus que poden ser suspeses. Tot i aquesta possible interpretació, la redacció del precepte en aquest extrem és desafortunada, ja que es parla de penes privatives de llibertat inferiors a dos anys quan la pena suspensiva pot tenir una durada de dos anys.

Es preveu, a més, la possibilitat que el jutge o tribunal acordi l'adopció d'una sèrie d'obligacions o regles de conducta que cal que el penat observi en el supòsit que siguin imposades, encara que aquesta possibilitat només es preveu en el cas que la pena suspesa sigui de presó. La naturalesa de les esmentades regles de comportament és diversa, ja que mentre algunes tenen un caràcter merament prohibitiu, les altres comporten obligacions preceptives, de comportament positiu. L'adopció d'algunes és, no obstant això, prohibitiva, en els supòsits de violència de gènere.

Regles de comportament

Entre les prohibitives es poden incloure les tres primeres regles de comportament. Entre les regles amb contingut positiu podem incloure'n les tres últimes: l'obligació de compareixer personalment davant el jutjat o tribunal, o servei de l'Administració que aquests assenyalin per informar de les seves activitats i justificar-les; participar en programes formatius, laborals, culturals, d'educació vial, sexual, de defensa del medi ambient, de protecció dels animals i d'altres de similars; finalment, complir els altres deures que el jutge o tribunal estimi convenients per a la rehabilitació social del penat, mitjançant conformitat prèvia d'aquest, sempre que no atemptin contra la seva dignitat com a persona.

És justament l'execució de suspensions amb regles positives de conducta, en concret les dues esmentades en últim lloc, la que desplega el capítol IV del RD 840/2011, que posteriorment s'analitzarà.

L'incompliment de les obligacions durant el període de prova també té efectes diferents segons si es tracta de la condició de no delinquir o de la resta de regles de comportament previstes. Si el subjecte delinqueix en el període de prova, s'ha de revocar la suspensió de l'execució de la pena, la qual cosa suposarà el compliment íntegre de la pena, a falta d'absència d'indicació legal en sentit diferent. Si del que es tracta és de l'incompliment de regles de conducta d'aplicació potestativa per a la suspensió de l'execució de la pena de presó, les conseqüències són més lleus, però no quan es tracta de l'incompliment de regles de conducta imposades en supòsits de violència de gènere, cosa que també condueix a la revocació de la suspensió²⁶.

Quan el que es produeix és l'incompliment de les regles de conducta que poden acompanyar la suspensió de la pena de presó, es preveu la possibilitat que el jutge o tribunal adopti, amb audiència prèvia de les parts, qualsevol d'aquestes tres possibles decisions:

- a) Substituir la regla de conducta imposada per una altra regla diferent.
- b) Prorrogar el termini de suspensió, sense que en cap cas pugui excedir els cinc anys.
- c) Revocar la suspensió de l'execució de la pena, si l'incompliment fos reiterat.

Consultes recomanades

Consulteu García Arán, Mampelli Caffarena, Gracia Martín, Alastuey Dobón, Tamarit Sumalla, Roca Agapito.

Les condicions es preveuen en l'article 83 CP.

⁽²⁶⁾Article 84 CP.

En relació amb els règims especials de suspensió, això és, els que no se subjecten a la totalitat de les condicions pròpies del règim general, els previstos en el Codi penal són de dos tipus:

- D'una banda, la suspensió de l'execució de la pena imposada a qui pateixi una malaltia molt greu amb sofriments incurables, que preveu l'article 80.4 CP.
- De l'altra, la suspensió de l'execució de la pena a qui hagi comès el fet delictiu a causa de la seva dependència a les substàncies assenyalades en l'article 20.2 CP, previst en l'article 87 CP.

En el primer dels casos, condicions de caràcter humanitari possibiliten la suspensió de qualsevol pena privativa de llibertat amb independència de la seva durada sense subjecció als requisits previstos per al règim general en l'article 81 CP, sempre que el delinqüent no tingui ja una pena suspesa pel mateix motiu. En el cas que el condemnat hagi comès el fet delictiu per causa de la seva dependència a begudes alcohòliques, drogues tòxiques, estupefaents, substàncies psicotròpiques o d'altres que produeixin efectes anàlegs, sempre que aquesta dependència no hagi donat lloc a l'aplicació de la causa eximent corresponent de la responsabilitat criminal, l'article 87 CP arbitra un sistema específic de suspensió, l'execució del qual també preveu el RD 840/2011, que en alguns aspectes és més generós que el règim general, mentre que en d'altres, sobretot en aquells relatius a la comprovació del compliment del compromís de deshabituació per part del penat, és més oneros.

2.1.2. L'execució de les suspensions amb imposició de regles de conducta

Quan s'imposin els deures i obligacions previstos en les regles 5a. i 6a. de l'article 83.1, així com la condició de tractament o altres requisits previstos en el supòsit especial de suspensió de l'article 87 CP, les qüestions relacionades amb aquests supòsits de suspensió amb contingut positiu estan desplegadas en el capítol IV –de la suspensió de l'execució de penes privatives de llibertat i de la substitució de penes– del RD 840/2011, de 17 de juny de 2011, de manera semblant a com abans ho van ser en el RD 515/2005, de 6 de maig. Això és, quan la suspensió de l'execució es condicioni a la participació en programes formatius, laborals, culturals, d'educació vial, sexual i d'altres similars, o s'hagin de complir els altres deures que el jutge o tribunal estimi convenients per a la rehabilitació social del penat, amb la conformitat prèvia d'aquest, sempre que no atemptin contra la seva dignitat com a persona, o quan es tracti de la suspensió de l'execució de penes de presó a persones que han comès el delicte a causa de la seva dependència a begudes alcohòliques, drogues tòxiques, estupefaents o substàncies psicotròpiques o d'altres que produeixin efectes anàlegs, el RD 840/2011 determina les condicions d'execució d'aquesta suspensió.

La competència per a executar la pena de presó correspon a l'Administració penitenciària, en concret als serveis creats per aquest decret que gestionen les penes i mesures alternatives, les quals substitueixen els serveis socials penitenciaris anteriors, del lloc on el penat tingui fixada la seva residència.

Una vegada rebuda resolució o manament judicial que determini les condicions del compliment de la suspensió de l'execució, són aquests serveis els que realitzen les actuacions necessàries per a fer-ne efectiu el compliment. Per a això, aquests serveis de gestió de penes i mesures alternatives elaboraran un pla individual d'intervenció i seguiment que serà comunicat a l'òrgan jurisdiccional competent per a l'execució, però que serà immediatament executiu. És l'Administració penitenciària la competent per a aprovar el pla individual; únicament se'n preveu la comunicació al jutge, i es disposa que en el cas que el penat acrediti fefaentment que s'oposa al compliment del pla d'intervenció. S'informarà l'òrgan jurisdiccional competent per a l'execució d'aquest fet, a l'efecte que es consideri oportú. A aquesta intervenció de l'òrgan jurisdiccional que ha dictat la resolució, s'hi afegeix únicament la intervenció necessària d'aquest en els supòsits en què les circumstàncies del condemnat facin necessària la modificació de les obligacions inicialment imposades que preveu l'article 15.2 del RD 840/2011. En aquest cas es durà a terme la proposta en el pla d'intervenció i s'estarà a l'espera del que resolgui l'òrgan jurisdiccional competent per a l'execució. Així, doncs, normativament només s'obliga els serveis de gestió de penes i mesures alternatives a esperar l'autorització del tribunal sentenciador en el cas que el pla individualitzat d'intervenció i seguiment proposat impliqui una modificació de les obligacions imposades inicialment per l'òrgan jurisdiccional.

Els serveis de gestió de penes i mesures alternatives són els encarregats d'elaborar el pla una vegada s'hagi procedit a l'estudi i valoració de la situació del condemnat, en atenció a aquesta. Un cop elaborat l'esmentat pla individual d'intervenció i seguiment, si escau, els serveis de gestió de penes i mesures alternatives remetran el cas al servei o centre corresponent perquè el condemnat iniciï o continuï el tractament o programa judicialment establerts²⁷.

⁽²⁷⁾Articles 15 i 16 RD 840/2011.

També són els serveis de gestió de penes i mesures alternatives els encarregats d'efectuar el seguiment i control del pla individualitzat per part del penat. Amb aquesta finalitat efectuaran el control de les condicions fixades en el pla d'intervenció i seguiment, i n'informaran l'òrgan jurisdiccional competent per a l'execució sobre les regles de conducta imposades quan així ho sol·liciti o amb la freqüència que aquest determini i, en tot cas, cada tres mesos. No obstant això, la informació d'aquests serveis penitenciaris a l'òrgan jurisdiccional es pot produir així mateix perquè les circumstàncies personals del penat es modifiquen o es produeixi qualsevol incompliment de les regles de conducta imposades, o quan s'hagi finalitzat el compliment de les obligacions imposades²⁸.

⁽²⁸⁾Articles 17 i 18 del RD 840/2011.

Les condicions d'execució dels supòsits de suspensió referits estan més minuciosament detallats en la Instrucció 10/2011 de la Secretaria General d'Institucions Penitenciàries, en vigor des del 8 de juny de 2011. S'hi annexa el manual de procediment de gestió administrativa conforme al nou reial decret d'execució de les suspensions i substitucions de condemna, el qual supo-

sa l'adaptació a tots els supòsits de suspensió i substitució del contingut del manual homòleg emès únicament per als supòsits de suspensions i substitucions de penes imposades per delictes relacionats amb la violència de gènere que s'annexava a la Instrucció 4/2010, deixada sense efecte per aquesta nova Instrucció 10/2011.

En el nou manual es regula detalladament la gestió administrativa dels procediments tant de suspensió com de substitució en supòsits en què s'imposin regles de conducta. A més de la regulació dels models comuns d'actuació, es regula detalladament el programa d'intervenció per a maltractadors, en què les especialitats estan determinades fonamentalment tant perquè es tracta de penats obligats a intervenir en el programa, amb la consegüent absència de motivació que això comporta, com perquè constitueixen un conjunt de penats en què la preocupació de l'Administració se centra molt en la constatació del risc eventual per a la víctima de patir nous atacs per part del maltractador.

En relació amb els models comuns d'actuació, l'articulació d'aquesta intervenció es produeix, segons l'esmentat manual, en tres fases:

- a) **Fase inicial**, que inclou des que es rep el testimoniatge de la sentència, executòria o interlocutòria fins que el penat és citat en el servei.
- b) **Fase d'execució** pròpiament dita, que es dilata des que s'entrevista el penat fins que es duu a terme el pla d'intervenció i seguiment i es trasllada a l'òrgan executor.
- c) **Fase de seguiment i control**, que va des que es desenvolupa la primera sessió terapèutica o intervenció, la seva continuïtat, així com la seva terminació, fins que es dóna compte del compliment a l'òrgan executor.

2.2. Substitució de la pena de presó

La substitució de la pena de presó per altres penes constitueix una de les vies per les quals es mira d'afavorir que la resposta penal es desenvolupi en la mesura del que sigui possible per mitjà de penes no privatives de llibertat. La substitució opera com a alternativa a la suspensió de l'execució de penes privatives de llibertat, fonamentalment en aquells supòsits en els quals el penat no pot accedir a la suspensió perquè no compleix el requisit de la primarietat delictiva (Tamarit).

El règim de substitució de la pena està regulat en els articles 71.2, 88 i 89 CP. El primer i el segon precepte es refereixen a la substitució de penes de presó per altres penes, i l'article 89 a la substitució per expulsió del territori espanyol de l'estranger no resident legalment.

2.2.1. La substitució de penes de presó

La substitució de penes de presó es configura com una fórmula a disposició de jutges i magistrats perquè, després de la imposició de la pena originària i després de valorar la concurrència de determinats requisits i circumstàncies legalment previstos, decideixin aplicar o no la pena substitutiva en lloc seu.

Opera en l'àmbit de la substitució la discrecionalitat judicial, la qual cosa vol dir que l'òrgan judicial ha de valorar no només la concurrència dels requisits legalment previstos en l'article 88 CP, sinó també l'adequació d'adoptar aquesta mesura atenent eminentment criteris de prevenció especial –això sense perjudici de la previsió de substitució obligatòria prevista en l'article 71.2 CP per a les penes de presó inferior a tres mesos que resultin de l'aplicació de les regles de determinació de la pena.

En tot cas, la substitució de la pena ha de ser acordada en la sentència mateixa, o bé en interlocutòria motivada posterior, però sempre abans de donar inici a l'execució de la pena, i amb audiència prèvia de les parts.

El denominat *règim general de substitució de penes* està regulat en el primer paràgraf de l'article 88.1 CP, en el qual s'estableixen els requisits per a procedir a la substitució de penes de presó inferiors a un any de durada. El règim excepcional de substitució es refereix a les penes de presó que superin un any i fins als dos anys. Si bé els requisits i criteris de valoració no difereixen substancialment, en el denominat *règim excepcional* el jutge està obligat a prendre en consideració addicional si de les circumstàncies del fet i del culpable es pot inferir que el compliment de la pena privativa de llibertat "hauria de frustrar les seves finalitats de prevenció i reinserció social".

Quant als requisits i criteris legalment previstos per a procedir a la substitució penal, es preveu en primer lloc la necessitat que el penat no tingui la condició d'habitual.

A part del requisit de la no-habitualitat del penat, la decisió judicial ha de valorar també altres circumstàncies concurrents en el cas, entre les quals, les circumstàncies personals del reu, la naturalesa del fet, la seva conducta, i en particular, l'esforç per reparar el dany causat. La referència a l'esforç per reparar el dany s'ha d'interpretar en el sentit de reparació integral que, a diferència de la reparació civil vinculada a la compensació econòmica del dany, incorpora la reparació moral, i això inclou el reconeixement del fet, la responsabilitat per aquest fet i fins i tot la petició de disculpa a la víctima.

Penes substitutives i mòduls de conversió

Com a penes substitutives a la presó, l'article 88 CP preveu la multa, la localització permanent i els treballs en benefici de la comunitat. Els mòduls de conversió previstos en el precepte mateix permeten establir l'equivalència entre la pena de presó i cadascuna de les penes substitutives, de tal manera que cada dia de presó equival a un dia de localització permanent, a una jornada de treballs en benefici de la comunitat o bé a dues quotes de multa.

La regulació del règim de substitució penal no introdueix cap criteri que serveixi de guia a l'òrgan judicial en la seva elecció de la pena a imposar. No obstant això, la durada mateixa de la pena originàriament imposada introdueix

Article 94 CP

D'acord amb el que disposa l'article 94 CP, són reus habituals els que hagin comès tres o més delictes dels compresos en un mateix capítol, en un termini no superior a cinc anys i hagin estat condemnats per això, i es pren en consideració per al còmput d'aquest termini les dates de comissió dels delictes –i no les dates de condemna– i el moment de possible substitució de la pena.

un límit a la seva capacitat decisòria. Així, doncs, quan la durada de la pena de presó és inferior a sis mesos –i això inclou el règim de substitució obligatòria previst en l'article 71.2 CP– es preveuen com a penes substitutives la de multa, els treballs en benefici de la comunitat i, arran de la reforma operada per la LO 5/2010, de 22 de juny, també la pena de localització permanent. Precisament, la introducció de la pena de localització com a pena substitutiva ha servit per a ampliar el catàleg de sancions substitutives en aquesta franja de fins a sis mesos de presó, la qual cosa hauria de permetre donar millor resposta a la diversitat de situacions personals dels condemnats a penes de presó, i en concret pel que fa a la pena de localització, a la necessitat eventual d'imposar cert assegurament sobre el penat (Tamarit).

En segon lloc, quan la substitució s'estableix respecte d'una pena de presó que excedeixi els sis mesos però no l'any de durada, es poden aplicar com a penes substitutives la multa i els treballs en benefici de la comunitat.

Finalment, quan la substitució es planteja respecte de penes de presó que no excedeixin els dos anys, es preveuen com a penes substitutives la multa i l'aplicació conjunta de multa i treballs en benefici de la comunitat, sense que en aquest últim cas la llei determini la proporció en què s'han d'administrar aquestes dues penes en el cas que el jutge opti per l'aplicació cumulativa. L'òrgan judicial disposa de certa discrecionalitat en aquests casos per a determinar la quantitat de jornades o dies-multa que hagin de ser imposats en qualitat de pena substitutiva, la qual cosa permet, per exemple, aplicar menys quotes de multa i més jornades de treball quan la probabilitat de satisfacció de la multa sigui remota. No obstant això, aquesta opció pot plantejar també un problema d'extralimitació del màxim de jornades legalment previstes –i que l'article CP fixa en 180 jornades–, la qual cosa comporta, més enllà del problema tecnicojurídic, un veritable problema pràctic a l'efecte de garantir tant la disponibilitat de treballs a tan llarg abast temporal com la viabilitat de l'execució en els casos en què el penat tingui una ocupació laboral.

Pel que fa a l'incís final de l'article 88.1, faculta el jutge per imposar en el marc de la substitució l'observança d'una o diverses de les obligacions o regles de conducta regulades en l'article 83 CP en seu de suspensió de penes. L'article 88.1 requereix una interpretació de conjunt que estengui l'aplicació de les regles i obligacions també als supòsits de substitució de penes d'entre un i dos anys de durada, atès que té poc sentit preveure una major intervenció en els supòsits de menys gravetat regulats en el primer paràgraf de l'article 88.1 i no fer-ho en els casos més greus en els quals la pena de presó imposada és superior a un any de durada.

Mereix un esment específic la previsió continguda en l'apartat tercer de l'article 88.1 CP en relació amb els supòsits de penes de presó imposades en el context de la violència de gènere. La regulació legal mateixa exclou, per a aquests casos, la pena de multa del catàleg d'opcions sancionadores, i l'operació de substitució queda reduïda a la pena de localització permanent –sempre que la

pena de presó originàriament imposada fos de durada inferior a sis mesos– i a la pena de treballs –quan el penat expressi que està conforme amb l'aplicació. En el cas d'optar-se per la pena de localització permanent, s'haurà de complir, segons la redacció donada al precepte després de l'aprovació de la LO 5/2010, i per motius ben obvis, en lloc diferent i separat del domicili de la víctima.

Adicionalment, en els supòsits de violència de gènere el jutge haurà d'imposar, juntament amb la pena substitutiva, la subjecció del penat a programes específics de reeducació i tractament psicològic i l'observança de les obligacions o deures previstos en les regles 1a. i 2a. de l'article 83.1 CP, això és, la prohibició d'aproximació i comunicació amb la víctima. Amb la finalitat que el penat pugui complir el programa de reeducació i tractament psicològic, l'article 19 del RD 840/2011 insta els serveis de gestió de penes i mesures alternatives a remetre el penat al centre, institució o servei específic per a la realització del programa i a fer-ne el seguiment pertinent informant oportunament l'òrgan jurisdiccional competent per a la seva execució. La Instrucció 10/2011 de la Secretaria General d'Institucions Penitenciàries conté en el seu manual de gestió la previsió de la metodologia d'intervenció per a l'aplicació del programa de violència de gènere en l'àmbit de les penes i mesures alternatives.

Programa de violència de gènere

El programa s'estructura en dues fases, una d'intervenció i una altra de seguiment. La fase d'intervenció comporta una primera avaluació de les variables psicològiques més rellevants que presenta el penat i la participació del penat en les 25 sessions del programa amb una durada aproximada de nou mesos. Òbviament, el programa es desenvolupa en el context comunitari i la instrucció mateixa insta a prendre en consideració tant el fet que el grau de motivació dels participants no sol ser elevat, com que la intervenció comunitària presenta, al marge de clars avantatges, l'inconvenient del risc de seguretat per a la víctima, que ha de ser adequadament valorat i gestionat pel terapeuta. La segona fase té una durada d'aproximadament tres mesos i té per objectiu el seguiment del subjecte, per a la qual cosa es programen dues sessions destinades a la prevenció de recaigudes.

Finalment, una vegada el penat ha executat correctament la pena substitutiva i, si escau, les obligacions o regles de conducta addicionalment imposades, queda extingida la seva responsabilitat penal. No obstant això, davant l'incompliment total o parcial de la pena substitutiva, l'article 88.2 CP prescriu l'execució de la pena de presó inicialment imposada, descomptant "la part de temps a què equivalguin les quotes satisfetes d'acord amb les regles de conversió establertes en l'apartat precedent". De la dicció literal del text penal sembla desprendre's la referència exclusiva al sistema de compliment de la multa, si bé necessàriament cal entendre que la previsió de descompte de la part efectivament executada és aplicable indistintament a cadascuna de les penes substitutives, incloent-hi també, juntament amb la multa, els treballs en benefici de la comunitat i la localització permanent.

Destaca en aquest context la falta de previsió legal respecte de les conseqüències derivades de la inobservança de les obligacions i regles de conducta de l'article 83 CP. Per regla general, la doctrina científica s'ha mostrat reticent a entendre que l'incompliment d'alguna de les obligacions addicionalment imposades hagi de suposar la revocació de la pena substitutiva en atenció al que

preveu l'article 88.3 CP, si bé tampoc no hi ha acord per a entendre que les conseqüències de l'article 84 CP en seu de suspensió es puguin traslladar de manera automàtica a l'àmbit de la substitució, atesa la prohibició d'aplicació analògica de les lleis penals. Per a això cal esperar que el legislador abordi en breu aquest buit legal mitjançant la incorporació d'un règim *ad hoc* de conseqüències que contribueixi a reforçar-ne el compliment però que no actui amb l'automaticitat dels qui pretenen la revocació directa de la substitució.

2.2.2. La substitució de la pena privativa de llibertat per expulsió del territori

La modalitat de substitució de penes privatives de llibertat per l'expulsió de l'estranger no resident legalment i la prohibició de retorn a Espanya és regulada en l'article 89 CP, introduït mitjançant la LO 11/2003, de 29 de setembre, de mesures concretes en matèria de seguretat ciutadana, violència domèstica i integració social dels estrangers, i reformat mitjançant la LO 5/2010, de 22 de juny. Aquesta via presenta notables particularitats en relació amb el règim de substitució penal que acabem d'exposar en l'apartat precedent.

La nova redacció de l'article 89 resultant de la reforma operada per la LO 5/2010 manté inalterada l'aposta per l'automaticitat de la decisió que afecta l'expulsió. Això reflecteix l'interès de l'Estat per evitar, d'una banda, que la pena i el seu compliment es converteixin en formes de permanència a Espanya, i de l'altra, la saturació dels centres penitenciaris. Per aquest motiu, únicament en casos excepcionals es podrà exceptuar l'aplicació generalitzada de la mesura d'expulsió mitjançant decisió motivada de l'òrgan jurisdiccional.

La llei distingeix dos supòsits d'aplicació de l'expulsió. Així, segons el que preveu l'apartat primer del precepte, les penes privatives de llibertat inferiors a sis anys imposades a estrangers sense residència legal hauran de ser substituïdes, en sentència o en interlocutòria motivada posterior, per l'expulsió del territori espanyol²⁹. Per la seva banda, quan la pena privativa de llibertat superi els sis anys, els jutges o tribunals hauran d'acordar en sentència o durant l'execució l'expulsió de l'estranger no resident legalment a Espanya per al cas que hagués accedit al tercer grau penitenciari o hagués complert les tres quartes parts de la pena imposada³⁰.

S'estableixen d'aquesta manera dues modalitats d'aplicació de la substitució per expulsió en funció que la pena originària sigui inferior a sis anys o bé iguali o superi aquesta durada. En aquest cas l'ingrés del penat en el centre penitenciari esdevé, en principi, inexorable fins que el subjecte aconsegueixi l'accés al tercer grau o bé fins que hagi extingit les tres quartes parts de la condemna, moment en què caldrà procedir a l'expulsió.

L'expulsió

Així, doncs, l'expulsió no constitueix una pena substitutiva atès que no és prevista en el catàleg de sancions de l'article 33 CP, sinó continguda en l'article 96 CP entre les mesures de seguretat no privatives de llibertat, a pesar que també en aquest context, l'expulsió no constitueix una mesura d'aplicació directa, sinó més aviat una mesura substitutiva d'una altra mesura de seguretat (article 108 CP).

⁽²⁹⁾Article 89.1 CP.

⁽³⁰⁾Article 89.5 CP.

Un cop establert aquest principi *pro expulsione* del qual informa la regulació legal, cal assenyalar que la mateixa norma reconeix la possibilitat de no procedir a l'expulsió i permetre el compliment de la pena a Espanya quan concorrin raons que justifiquin aquesta mesura. El precepte no explicita quines han de ser aquestes raons, i la regulació actual substitueix la referència a la "naturalesa del delictes" com a únic criteri del qual informava la regulació anterior, per una clàusula més oberta relativa a les "raons que justifiquin el compliment de la condemna en un centre penitenciari a Espanya". La doctrina ha instat a prendre en consideració en la valoració sobre la no-expulsió de l'estranger no només la naturalesa del delictes, sinó també la gravetat d'aquest, així com les circumstàncies concretes de l'estranger³¹ (Villacampa, Guisasola).

(31) Arrelament, situació familiar, o el fet que es tracti de nacionals de països on no és possible l'expulsió per córrer risc la seva vida si aquesta es duu a terme.

La resolució en la qual es decideix l'expulsió de l'estranger es pot acordar en sentència o bé posteriorment en interlocutòria motivada. Per a això, el jutge haurà de donar audiència prèvia al ministeri fiscal i en el cas de condemnes inferiors a sis anys, també al penat i a les altres parts personades. En tot cas, el precepte exigeix la motivació de la resolució quan s'hi exclouï l'expulsió, que d'aquesta manera reforça el principi favorable a l'expulsió.

A l'efecte d'execució de l'expulsió, l'omissió per part del legislador d'una regulació del procediment per a materialitzar l'expulsió acordada en sentència ha estat parcialment solucionada mitjançant la LO 19/2003, de 23 de desembre, de modificació de la LO 6/1985, d'1 de juliol, del poder judicial. En aquest sentit, la disposició addicional 17a., sobre comunicacions dels òrgans judicials a l'autoritat governativa en relació amb estrangers, estableix en el paràgraf segon l'obligació dels òrgans judicials de comunicar a l'autoritat governativa.

"les sentències en les quals s'acordi la substitució de les penes privatives de llibertat imposades o de les mesures de seguretat que siguin aplicables als estrangers no residents legalment a Espanya per la seva expulsió del territori nacional. En aquests casos, la sentència que acordi la substitució haurà d'establir l'execució de la pena privativa de llibertat o mesura de seguretat originàriament imposada fins que l'autoritat governativa procedeixi a materialitzar l'expulsió. A tal efecte, l'autoritat governativa haurà de fer efectiva l'expulsió en el termini més breu possible i, en tot cas, dins dels trenta dies següents, llevat de causa justificada que ho impedeixi, que haurà de ser comunicada a l'autoritat judicial."

Cal assenyalar que aquesta previsió continguda en la LO 19/2003 no resulta coherent amb el contingut del nou apartat sisè de l'article 89 CP, que faculta el jutge per acordar l'ingrés del penat en un centre d'internament d'estrangers amb caràcter previ a l'expulsió i amb la finalitat d'assegurar-la.

D'altra banda, l'apartat segon de l'article 89.6 CP insta a procedir a l'execució de la pena originàriament imposada o del període de condemna pendent, en aquells supòsits en què finalment no es pugui dur a terme l'expulsió, cosa que pot succeir, per exemple, si no consta la nacionalitat de l'estranger. Així mateix, l'article 89.6 CP reconeix a l'estranger que no ha pogut ser expulsat la possibilitat d'accedir a la resta d'alternatives a la privació de llibertat, com ara la suspensió o la substitució de l'article 88 CP, en el cas de complir els requisits

Nota

Per aquest motiu el precepte penal remet als termes, límits i garanties previstos en la llei per a l'expulsió governativa, la qual cosa suposa la possibilitat de mantenir l'estranger en règim d'internament per un període de fins a 60 dies (article 62.2 LO 2/2009), de manera que no només s'amplia notablement el termini d'internament, sinó que a més hi ha discrepàncies respecte del lloc on el penat ha d'ingressar.

legalment previstos. En tot cas, cal recalcar que la supressió de la prohibició de gaudi de les alternatives a la presó per a l'estranger sense residència legal queda reduïda als supòsits en què es descarti l'expulsió per impossibilitat d'aplicació.

Finalment, com ja hem assenyalat, l'expulsió de l'estranger comporta també la prohibició de tornar a Espanya en un període de cinc a deu anys, comptats des de la data de l'expulsió³² (article 89.2 CP). La regulació resultant de la reforma operada per la LO 5/2010 ha introduït la possibilitat del jutge de modular el període de prohibició de retorn, atenent la durada de la pena substituïda i les circumstàncies personals del penat.

⁽³²⁾Article 89.2 CP.

Termini de prohibició de retorn

No obstant això, diversos sectors doctrinals han apuntat ja la necessitat de revisar aquest termini de prohibició de retorn amb la finalitat d'ajustar-lo de manera més coherent a les previsions de la LO 4/2000, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social, reformada per la LO 2/2009, que preveu que la determinació de la prohibició de retorn s'ha d'efectuar en consideració a les circumstàncies que concorrin en cada cas sense que pugui excedir la seva durada els cinc anys, llevat dels supòsits en què l'estranger comporti una amenaça greu per a l'ordre públic, la seguretat pública, la seguretat nacional o per a la salut pública, i en aquest cas es pot imposar d'entrada un període de prohibició de fins a deu anys.

D'altra banda, en termes similars al que preveu el règim de substitució penal de l'article 88 CP, també aquí l'incompliment de la pena substitutiva comporta l'execució de la pena substituïda. Així, si l'estranger expulsat tornés a Espanya abans de transcórrer el període de temps establert judicialment, complirà les penes que van ser substituïdes. Tot i que sembla coherent que en aquest àmbit s'establissin regles de conversió per a l'abonament proporcional de la part complerta, atenent el temps transcorregut o en funció de les circumstàncies concretes en què s'ha produït el trencament de la condemna, la veritat és que no s'inclou aquesta previsió en el text penal. En el cas que el subjecte fos sorprès a la frontera serà expulsat directament per l'autoritat governativa, i es començarà a computar de nou el termini de prohibició d'entrada íntegrament.

El paràgraf setè de l'article 89 CP exclou de l'àmbit de l'expulsió substitutiva els estrangers que ha estat condemnats per la comissió dels delictes als quals es refereixen els articles 312, 313 i 318 bis CP. El motiu d'aquesta previsió rau en la voluntat d'endurir la persecució d'aquests delictes i evitar que l'autor torni al país en què es pressuposa que ha planificat o organitzat almenys en part el delicte (Tamarit). Tot i això, la regulació ha omès estendre aquesta excepció als condemnats per delicte de tràfic de persones de l'article 177 bis introduït per la LO 5/2010.

Resum

En aquest mòdul didàctic hem analitzat diversos aspectes relacionats amb l'execució d'un conjunt de sancions penals que es caracteritzen pel compliment en la mateixa comunitat i per l'ingrés del penat en un centre penitenciari.

A aquest efecte hem estudiat les principals característiques de la pena de treballs en benefici de la comunitat, així com aquells aspectes més nous i rellevants vinculats al règim d'execució: determinació de la prestació concreta que hagi de desenvolupar el penat, possibilitat que el penat proposi una prestació, supervisió del compliment de la pena, règim i conseqüències de l'incompliment de la pena, i finalment també la protecció dispensada a aquests penats en el règim de la Seguretat Social.

També hem analitzat els caràcters més rellevants de la pena de localització permanent, així com el règim d'execució d'aquesta, ja sigui al domicili mateix del penat, en un altre lloc determinat judicialment o bé, finalment, en els supòsits en què, atenent la nova regulació legal derivada de la LO 5/2010, correspongui l'ingrés del penat en centre penitenciari.

En segon lloc, ens hem referit al règim de suspensió i substitució de penes. En relació amb la suspensió, hem focalitzat la nostra atenció en els requisits indispensables perquè el penat es beneficiï d'aquesta institució, així com en les diverses modalitats d'aplicació, especialment en l'aplicació d'obligacions i regles de conducta. Pel que fa a la substitució penal, ens hem referit tant a la substitució de penes de presó per multa, treballs o localització permanent, com a la modalitat consistent en la substitució de la pena per expulsió del penat estranger no resident legalment a Espanya.

Exercicis d'autoavaluació

1. La pena de localització permanent...

- a) constitueix una pena privativa de llibertat que pot tenir una durada màxima de 12 dies.
- b) constitueix una pena privativa de llibertat que pot tenir una durada màxima de 2 mesos.
- c) constitueix una pena privativa de llibertat que pot tenir una durada màxima de 6 mesos.

2. El règim excepcional de compliment de la pena de localització permanent...

- a) es pot acordar en qualsevol supòsit.
- b) es pot acordar únicament quan estigui específicament prevista aquesta possibilitat en la infracció corresponent.
- c) es pot acordar únicament per als delictes, però no per a les faltes.

3. La competència per a l'execució de la pena de localització permanent la posseeix...

- a) el jutge de vigilància penitenciària.
- b) l'Administració penitenciària.
- c) el tribunal sentenciador.

4. D'acord amb el règim general de la suspensió de penes privatives de llibertat,...

- a) únicament es poden suspendre penes que no excedeixin els dos anys.
- b) únicament es poden suspendre penes que no excedeixin un any, i excepcionalment dos.
- c) poden suspendre's únicament penes als delinqüents no habituals.

5. En els supòsits de suspensió de penes, els serveis de gestió de penes i mesures alternatives han d'informar el jutge competent per a l'execució del compliment del pla individual d'intervenció i seguiment...

- a) en tot cas, mensualment.
- b) en tot cas, anualment.
- c) en tot cas, trimestralment.

6. La pena de treballs en benefici de la comunitat pot ser aplicada...

- a) com a pena principal i com a pena substitutiva de penes de localització permanent.
- b) com a pena principal, com a pena substitutiva i en l'àmbit de la responsabilitat personal subsidiària per impagament de multa.
- c) com a pena principal i com a modalitat de reparació a la víctima.

7. Una vegada els agents de l'Administració han elaborat el pla d'execució de la pena de treballs en benefici de la comunitat, el penat...

- a) ha d'esperar la conformitat del jutge de vigilància penitenciària per donar inici a l'execució de la pena.
- b) ha d'esperar la conformitat del jutge sentenciador per donar inici a l'execució de la pena.
- c) ha de donar inici immediatament al compliment de la pena.

8. La pena de treballs en benefici de la comunitat pot consistir...

- a) únicament en activitats d'utilitat pública.
- b) en activitats d'utilitat pública, tasques de reparació de danys causats o assistència a víctimes, i participació en tallers o programes formatius.
- c) en activitats de reparació de danys causats i participació en tallers o programes formatius.

9. És possible plantejar la substitució d'una pena de divuit mesos de presó...

- a) per una pena de multa i treballs en benefici de la comunitat conjuntament.
- b) per una pena de localització permanent i multa conjunta.
- c) exclusivament per una pena de localització permanent.

10. El penat estranger sense residència legal a Espanya a qui se substitueix la pena de presó per expulsió del territori espanyol no pot tornar a Espanya...

- a) mai.
- b) en un període de 2 a 5 anys.
- c) en un període de 5 a 10 anys.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. c

2. b

3. b

4. a

5. c

6. b

7. c

8. b

9. a

10. c

Glossari

conseqüències juridicopenals substitutives de la presó *f pl* Suposen l'evitació de l'execució d'una pena de presó en un cas concret.

localització permanent *f* Pena privativa de llibertat de durada màxima de sis mesos, que obliga el penat a romandre al seu domicili o en un lloc determinat pel jutge o tribunal en sentència o posteriorment en interlocutòria motivada.

mesures penals alternatives *f pl* Les constitueixen les alternatives politicriminals a la presó, les sancions alternatives a la presó i les conseqüències juridicopenals substitutives de la presó.

sancions alternatives a la presó *f pl* Suposen el disseny de conseqüències jurídiques per al delictes diferents de la presó, que consisteixen en la previsió de penes no privatives de llibertat.

serveis de gestió de penes i mesures alternatives *m pl* Unitats administratives que tenen encomanada l'execució de les penes i mesures alternatives i de la qual formen part diferents professionals penitenciaris: psicòlegs, pedagogs, altres tècnics, administratius i treballadors socials.

suspensió de l'execució de penes privatives de llibertat *f* Conseqüència juridicopenal substitutiva de la presó que permet suspendre l'execució d'aquesta mitjançant la submissió del penat a un període de prova amb submissió a regles de conducta.

substitució penal *f* Conseqüència juridicopenal que permet substituir una pena privativa de llibertat per una altra pena (de localització permanent, de multa o de treballs en benefici de la comunitat) o bé, en cas de ser el penat estranger sense residència legal, per l'expulsió del territori espanyol.

treballs en benefici de la comunitat *m pl* Pena privativa de drets que obliga el penat a prestar la seva cooperació no retribuïda en determinades activitats d'utilitat pública.

Bibliografia

- Abel Souto** (2008). *La pena de localización permanente*. Granada: Comares.
- Aranguex Sánchez** (2000). "La pena de trabajos en beneficio de la comunidad". *Cuadernos de Política Criminal* (núm. 70).
- Asua Batarrita, A.** (1989). "Alternativas a las penas privativas de libertad y proceso penal". *Cuadernos de Política Criminal* (núm. 39).
- Blay Gil, E.** (2007). *Trabajo en beneficio de la comunidad: regulación y aplicación práctica*. Barcelona: Atelier.
- Brandariz García, J. M.** (2002). *El trabajo en beneficio de la comunidad como sanción penal*. València: Tirant lo Blanch.
- Brandariz García, J. M.** (2009). *La sanción penal de trabajos en beneficio de la comunidad*. València: Tirant lo Blanch.
- Cid, J.; Larrauri, E.** (coord) (2002). *Jueces penales y penas en España (aplicación de las penas alternativas privación de libertad en los juzgados de lo penal)*. València: Tirant lo Blanch.
- Cid Moline, J.** (2004). "Penas no privativas de libertad en la LO 15/2003 (especial mención a: trabajo en beneficio de la comunidad y prohibición de acercamiento)". *Revista de Derecho y Proceso Penal* (núm. 12).
- Cid Moline, J.** (2005). "La suspensión de la pena en España: descarceración y reincidencia". *RDPC* (núm. 15).
- Cid Moline, J.** (2009). *La elección del castigo: suspensión de la pena o probation versus prisión*. Barcelona: Bosch.
- Cugat Mauri, M.** (2010). "La desaprovechada reforma de la expulsión de extranjeros, art. 89 CP". A: Quintero Olivares (dir.). *La reforma penal de 2010*. Cizur Menor: Aranzadi.
- De la Rosa Cortina** (2004). *La expulsión de los extranjeros no residentes legalmente condenados por delito. Aspectos sustantivos y procesales*. Centro de Estudios Jurídicos. Ministerio de Justicia.
- García Albero, R.** (2004). "Comentarios al nuevo Código Penal". A: Quintero Olivares (dir.) (3a. ed.). Cizur-Menor: Aranzadi.
- García Albero, R.; Torres Rosell, N.** (2011). *Comentarios al Código penal español*. A: Quintero Olivares (dir.) (t. I). Cizur Menor: Aranzadi.
- González Tascon** (2010). "La pena de localización permanente (art. 37)". A: Álvarez García; González Cussac. *Comentarios a la reforma penal*. València: Tirant lo Blanch.
- González Zorrilla, J.** (1997). "Suspensión de la pena y "probation". A: Cid; Larrauri (coord.). *Penas alternativas a la prisión*. Barcelona: Bosch.
- Gudín Rodríguez-Magariños** (2005). "Cárcel electrónica: de la cárcel física a la cárcel mental". *Revista del Poder Judicial* (núm. 79).
- Gudín Rodríguez-Magariños** (2007). *Cárcel electrónica. Bases para la creación del sistema penitenciario del siglo XXI*. València: Tirant lo Blanch.
- Guisasola Lerma, C.** (2010). "La reforma del Código penal en materia de expulsión judicial de extranjeros como medida sustitutiva de penas privativas de libertad (art. 89 CP)". A: Álvarez García; González Cussac. (dir.). *Comentarios a la reforma penal de 2010*. València: Tirant lo Blanch.
- Iglesias Río; Pérez Parente** (2006). "La pena de localización permanente y su seguimiento con medios de control electrónico". A: *Anuario de Derecho Constitucional Latinoamericano* (t. II).
- Juanatey Dorado, C.** (2011). *Manual de Derecho Penitenciario*. Madrid: Iustel.
- Larrauri Pijoan, E.** (1996). "Suspensión y sustitución de la pena privativa de libertad". A: *Estudios de Derecho Penal y Criminología* (XIX).

Magro Servet, V. (2010). "El nuevo régimen de la pena de localización permanente en la Ley Orgánica 5/2010, de reforma del Código penal". *La Ley Penal* (núm. 76).

Mapelli Caffarena (2011). *Las consecuencias jurídicas del delito* (5a. ed.). Madrid: Civitas.

Mota Bello (2005). "Las penas de localización permanente y de prohibición de residencia, de aproximación y de comunicación con la víctima y otras personas". A: *Las penas y sus alternativas* ("Cuadernos de Derecho Judicial", IV).

Olarte Hurtado (2006). *Alternativas a la cárcel en Euskadi: el trabajo en beneficio de la comunidad*. Vitòria: Ararteko.

Otero González (2008). *Control telemático de penados. Análisis jurídico, económico y social*. València: Tirant lo Blanch.

Roca Agapito (2011). *El sistema de sanciones en el Derecho penal español*. Llibre electrònic. Lex.

Sanz Mulas (2000). *Alternativas a la pena privativa de libertad (análisis crítico y perspectivas de futuro en las realidades española y centroamericana)*. Madrid: Colex.

Serrano Pascual (1999). *Las formas sustitutivas a la prisión en Derecho penal español*. Madrid: Trivium.

Tamarit Sumalla, J. (2011). A: *Comentarios al Código penal español* (t. I). Quintero Olivares (dir.). Cizur Menor: Aranzadi.

Torres Rosell, N. (2006). *La pena de trabajos en beneficio de la comunidad. Reformas legales y problemas de aplicación*. València: Tirant lo Blanch.

Torres Rosell, N. (2008). "Las sanciones penales en la lucha contra la violencia de género". A: Villacampa Estiarte (coord.). *Violencia de género y sistema de justicia penal*. València: Tirant lo Blanch.

Torres Rosell, N. (2010). "La pena de localización permanente y la pena de trabajos en beneficio de la comunidad". A: Quintero Olivares (dir.). *La reforma penal de 2010: análisis y comentarios*. Cizur Menor: Thomson-Aranzadi.

Torres Rosell, N. (2011). "Contenido y fines de la pena de localización permanente". En prensa.

Villacampa, C.; Torres, N.; Luque, E. (2006) *Penas alternativas a la prisión y reincidencia: un estudio empírico*. Cizur Menor: Aranzadi.

Zaffaroni. "¿Qué hacer con la pena? Las alternativas a la prisión". A: *Biblioteca jurídica virtual. Cuadernos del Núcleo Interdisciplinario*. <<http://biblio.juridicas.unam.mx/libros/1/85/3.htm>>